
KÜRT AKLINI ANLAMAK

Dr. Abdulkadir Turan

Ekim 2023/İstanbul

İçindekiler

GİRİŞ	2
İSLAM BARIŞI VE “KÜRT AKLI”	5
İSLAM ŞERİATI VE “KÜRT AKLI”	7
İSLAM FETİHLERİ, KÜRT KİMLİĞİ VE “KÜRT AKLI”	8
SİYASAL İHTİLAFLAR VE “KÜRT AKLI”	9
SİYASAL YÜKSELİŞ VE KÜRT AKLI	11
ŞAFİİ MEZHEBİ VE KÜRT AKLI	15
ULEMA VE KÜRT AKLI	17
İBRAHİM B. HASEN EL-GORÂNÎ VE ULEMAMIZIN VASIFLARI	19
KÜRT MİRLİKLERİ VE KÜRT AKLI	25
TARİKATLAR VE KÜRT AKLI	28
TARİKATLAR VE KÜRT SİYASETİ	31
KÜRT AKLI VE KADIN	33
KADINLAR VE SİYASET	34
KÜRT AKLININ SAPTIRILMASI MI? YENİ BİR KÜRT AKLI MI?	36
İSLAM’IN YÜCELİĞİNDEN DARWİNCİ SİYASETE	38
“DEĞERSİZLİK AKLI”	38
YENİ BİR KÜRT AKLI	40
ACI KUTSANACAK BİR DEĞER DEĞİLDİR	41
ULUS DEVLET HER DERDE DEVA DEĞİLDİR	42
MİLLİYETÇİLİK SORUNDUR ÇÖZÜM DEĞİL	43
KÜRESELLEŞME DOST DEĞİLDİR	43
SONUÇ OLARAK	44

GİRİŞ

Mevzuya şuradan başlayalım: Kavimlerin aklından söz edilebilir mi? Ne de olsa kavim, bir ortaklıktır ve akıldan yana bir ortaklık söz konusu mudur?

Soruları çoğaltabiliriz: Kavim ırksal mıdır, sosyal bir oluşum mudur? Akıl irsi midir, bir oluşum mudur? Bu yazı, kavmin kısmen, aklın da bir oluşum olduğundan hareketle kaleme alınmıştır.

Bugün bırakın Kürtler gibi yeryüzünün buluşma ve geçiş noktalarında varlık bulan bir kavim, neredeyse Güney Kutbu'nda dahi tamamen aynı köklerden gelen bir kavimden söz edilemez. Kavimler, aynı köklerden gelenlerin başka köklerden gelenlerle buluşmasıyla oluşmuştur. Akıl da insanın fitratında bulunmakla birlikte aynı zamanda tecrübe ve farklı öğrenme yollarıyla hasıl olan bir insanî niteliktir.

Fert gibi toplulukların da akılları; inançları, yaşadıkları coğrafyalar, başka topluluklarla temasları, geçim koşulları, ticaretleri gibi farklı etkenlerle oluşur. Ortak inanç, ortak coğrafya, ortak temaslar, ortak geçim koşulları ve ortak ticaret tarzları gibi etkenler ortak bir davranış tarzı oluşturur ki o davranış tarzı aslında ortak aklın fiillerdeki karşılığıdır.

Bir yerde sürekliliği olan bir davranış benzerliği, bir tepki benzerliği varsa orada ortak bir akıl söz konusudur.

Çocukluğumda cami sobası etrafında oturan yaşlıların diğer kavimlerin Kürtlere yönelik eleştirilerinden şikayetlerini duyardım. Çevremizdeki kavimlerin Kürtler için “Kürde bê akıl (akılsız Kürtler)” demeleri hakaret boyutuna varan o eleştirilerin başında yer alırdı.

Emin olmamakla beraber bu hakaret mahiyetinde ağır eleştiri, aslında Kürtlerin modern sürece topluca tepki göstermeleri üzerine yayılmıştı. Çevre kavimler, Kürtlerin Tanzimat günlerinden itibaren sekülerlik ve Batıcılığa gösterdikleri ortak tepkiyi “akılsızlık (düşüncesizlik)” olarak tarif ediyorlardı. Onlara göre akılları olsaydı “Dün dündür!” der, dünyaya tabi olur, “kendilerini kurtarırlardı”.

Kürtlerin Batı'nın hakimiyeti, Batıcılık ve sekülerlik karşısındaki; dinsel ayrışma Yezidiliği, mezhepsel ayrışma Aleviliği dahi kapsayan ilk dönem tutumu, doğru veya yanlış, nihayetinde ortak bir tutum ise bu, Kürt ortak aklının varlığının güçlü bir kanıtı değil midir?

Ortak aklın bir özelliği de ayrışanı kınamak ve dışlamaktır. Hakikatte modernizme ilk evrede göz kırpan her Kürt, konumu ne olursa olsun, toplumu tarafından kınanıp dışlanmamış mıdır? Halbuki çevrelerindeki toplumların ana yapısı “büyüklerimiz bilir” diyerek eleştiriseler bile modernizmi genel olarak sükunetle kabullenmemişler midir?

Öte yandan “Kürde bê akıl!” ithamı aynı zamanda Kürtlerin duygu yanlarının rasyonel (matematiksel kâr-zarar) yanlarına baskın olması anlamında kullanılmıştır.

Kürt, kendini malına ve kardeşine feda eder, malından üç kuruş kapan biri olursa onunla çatışmaktan hiç çekinmez, bu yönde kâr zarar hesabı değil, onur hesabı yapar. Namusuna biri

halel getirdi diye ona karşı bütün ailesini muhacir konumuna düşürecek bir eylemde bulunabilir. “Neden yaptın?” dendiği zaman “Namus meselesi!” der. Bu ifadeyle eylemine meşruiyet kazandırırken aynı zamanda bu noktadaki bir meselenin kâr-zarar üzerinden hesaplanmayacağına işaret eder. Aç bile olursa misafir ağırlar. Misafiri düşmanı bile olsa ona zarar gelmesine ve onurunun kırılmasına müsaade etmez.

Bunlar yüzeysel bir bakışta “düşüncesizlik” gibi değerlendirilse de hakikatte “duygusal aklın önde oluşu olarak kabul edilmeli değil midir? Dahası Kürtlerin dinsel olarak ayrışan Ezidi ve mezhepsel olarak ayrışan Alevi kesimleri dahi aynı davranış tarzını sergiliyorsa bu davranış kabul görsün veya görmesin ortak bir aklın yansıması değil de nedir?

Gayet iyi hatırlıyorum, bir kısmı medrese eğitilmiş, tamamı ise güçlü askerlik anıları gibi, hac anılarına da sahip bilge yaşlılar, çevrelerindeki toplumların eleştirdiği ve akılsızlık olarak gördüğü hatta “Kürt kere (Kürt akılsızlıkta eşektir)” diyecek kadar uç noktada vurdukları bu hususları üstün insani hasletler olarak görürlerdi.

Bilge yaşlılar, iftiharla Kürtlükle yiğitlik, Kürtlükle mertlik, Kürtlükle namus hassasiyeti, Kürtlükle vefa arasında doğrudan bir ilişki kurar ve etraflarındaki kavimleri bu konuda kendilerinin gerisinde olmakla itham eder, bu yönde hatıralarından ve duyduklarından peş peşe misaller sıralarlardı.

İddiaları Kürt olanların aynı olumlu davranışlara, aynı üstün insani vasıflara sahip olduğu yönündeydi. Sonra olumsuz bir değerlendirme de yaparlardı. “Ne yazık ki!” derlerdi, biz bir değiliz, bizim ittifakımız yok, yoksa bugün böyle mi olurduk, diye hayıflanırlardı. Acıyı dillendirmek Kürt erkeğine genel olarak yakıştırılmaz, bunun için genellikle sohbetin son sözü bu olur ve grup dağılırdı.

Aynı yaşlılar, kusurları tamamen istisna olarak görür, yoldan çıkma, kendini yitirme ile ilişkilendirir, zaman zaman ise “Kurmanlık” alt kimliği ile ilişkilendirirlerdi. Kimi zaman “Kurman ne tı tişte (Kurman hiçbir şey değil!)” diyerek öfkelerini, hayıflanmalarını dışarıya kapalı, meclisten içeri (halka içi) sert bir öz eleştiri boyutunda dillendirirlerdi. Halka içi eleştiri diyorum çünkü yabancı biri Kurmanları eleştirse çıldırırçasına tepki gösterirler, tepki göstermemeyi ise asılsızlık ve özünü inkâr ihanetiyle ilişkilendirirlerdi.

Söz konusu hasletler, küresel ölçekte düşünüldüğünde özgün görülmebilir, pek çok toplumun ortak özelliği gibi kabul edilebilir. Ama bu hasletlerin Kürtlerde karşılık bulma tarzının özgün olduğundan neredeyse kuşku yok.

Yine Kürtlere uğrayan ya da onlarla karşılaşan dış gözlemciler, olumlu veya olumsuz anlamda Kürtleri benzer bir tutum içinde olan bir kavim olarak tanıtır. Farklı din ve kavimlerden tarihçiler gibi Moğol istilacıları, Osmanlı paşaları ve Batılı oryantalistler ya da askeri danışmanlar da Kürtleri hep benzeri davranışlar içinde olan bir kavim olarak tanıtmışlardır.

Modernizm, bütün toplumlarda çatışmalar oluşturdu ve bütün toplumlarda köklerden kopuşa yol açtı. Ama bugün bütün tahribatına rağmen hâlâ Kürtler arasında bazı tutumları yayabilmiş değildir. Örneğin Sol kesim üzerinden yayılmakla beraber hâlâ Kürtlerde şarap düşkünlüğünden söz etmek oldukça güçtür.

Meyhanecilik bütün teşviklere rağmen diğer kavimlere göre oldukça ağır yol alıyor Kürtler arasında. Üstelik Kürtlerin bir bölümü ırk olarak şarapla haşır neşir köklerden gelmelerine rağmen bu gerçeklik izlenebiliyor.

Bu zayıf bir misal gibi gelebilir. Ama Kürt, aile ve aşiret bağları arasındaki ilişki o zayıflığı bertaraf edecek bir misaldir. Bugün kişileri köklerinden, aile ve aşiretlerinden uzaklaştıran akım karşısında farklı kavimlerden çok az kişi kendisini ailesi ve aşiretiyle tarif eder. Oysa Solun en uç isimleri dahi, azıcık dalıp militanlıklarını unuttuklarında kendilerini aile ve aşiretleri ile tanıtmaktan özel bir zevk alırlar. Aileyi ve akrabalık bağlarını yaşatmak, modernizmin bütün darbelerine rağmen hâlâ Kürtler arasında pek de kabul görmüş değildir.

Doğu ve güneyde ortaya çıkan dini etkileri coşkuyla yaşamak ama o coşku, büyük bir toplumsal güce ulaştığında onun getirisinden yararlanmamak, yararlanmayı ayıp saymak da Kürtlerin bilinen ortak özellikleri arasındadır. Buna karşı batıdan gelen dini etkilere epey kapalı olmak ve o yönde bir değişim içinde olmayı ayıplamak da Kürtlerin ortak özelliği mahiyetindedir.

Kürtler, doğu ve güneye genel olarak açık, batıya genel olarak kapalıdır. Bunu Marksizm başta olmak üzere fikirle aşmaya çalışanlar da başarısız oldular. Marksizm ancak ulusalcılık kisvesi altında Kürtler arasında ilgi görebildi. Marksizm de öncelikle Arap ve İranlı Marksistlerin maharetiyle İran, Irak ve Suriye Kürtleri arasında yayıldı. Diğer yandan Marksizm de başkalarından farklı olarak geleneğiyle bütünleştirip bir yarım din gibi benimsemek de Kürtlere özgü müdür? Araştırılmaya değerdir.

Kürt, dinine sıkı sıkı bağlı iken kültürü terk etmeye genel olarak yanaşmaz. Bunun için kadınlı erkekli halayı ezanla keser ve camiye koşup saf tutardı. Ama dinini yüceltirken kültüründen kaynaklı pek çok yanını kusur kabul ederdi. Kusur kabul etmekle beraber inatla yaşatmayı da sürdürürdü. Bu tutarsızlık onda oldukça renkli bir yaşam tarzı oluşturmuş.

Kürtler, Moğol istilası devri dahil, değerlerini sivil olarak yaşatmak konusunda büyük bir kabiliyet edinmişlerdir. Başta kim bulunursa bulunsun kendisine ait bir yaşam alanı oluşturarak varlığını idame ettirir.

Sosyolojik olarak incelendiğinde Kürtlerde ortak bir aklın bulunduğu dair güçlü veya zayıf, daha nice misal getirilebilir.

Şimdi bir de tarihsel sürece bakalım:

Kürtler, İslam dinini kısa bir sürede ve neredeyse topluca benimsediler. İslam orduları ile birlikte fetihlere katıldılar, uzakları belki ilk kez tanıdılar.

Müzmin muhaliflik Kürtlerin pek de benimsemediği bir yoldur. Kürtler, Müslümanlar arasındaki büyük ihtilaflarda genellikle açık taraf olmaktan uzak durdular, kendilerini buluşturucu olarak gördüler.

Kürtler, İslam dünyasına hangi büyük Müslüman güç hâkim olduysa onun üzerinden istikrarın yanında durdular. Abbasîlerin Emevilere karşı kalkışmasında Kürt olması muhtemel Ebû Müslim istisnası ile birlikte Emevîleri desteklediler. Büyük ihtimalle, son Emevi

hükümdarı ve yeğenleri Mervan b. Muhammed'in orduları içinde yer aldılar. Abbasî Devleti kurulduğunda ise onu yaşatmaya çalıştılar.

Başkaları dinlerini kendileri için yaşatmaya çalışırken Kürtler, İslam'ı benimsedikten sonra, pek çok vakada görüleceği üzere dinleri için yaşadılar.

Kürtler, Şafii mezhebini neredeyse topluca benimsediler. Aralarından daha sonra Hanefi mezhebine geçenlerle hiç sorun yaşamadılar. Yine aralarından farklı etkilerle Aleviliği seçenlerle de hiçbir zaman savaş denecek bir kavga içinde bulunmadılar.

Kürtler, Haçlı ve Moğol istilalarına yekvücut olarak tepki gösterdiler. Afganlar dışında neredeyse bütün Müslüman halklar Moğol istilasına karşısında eğilmelerine rağmen onlar bizzat Moğol Kağanları tarafından anılacak kadar direndiler ve nihayetinde memlûkleriyle birlikte Moğolların yenilmelerini sağladılar.

Kürtler, Safevî Devleti'nin doğuda varlık bulup kendi coğrafyalarına açılmasına da birlik içinde karşı çıktılar ve hiç tereddütsüz Osmanlı birliğine katıldılar ve Safevîlerin batıya açılmalarının önüne geçmek için çalıştılar.

Kürtler, yine tam bir birlik içinde I. Dünya Savaşı Rus, İngiliz ve Fransız yayılcılığına karşı direndiler. Mondros Ateşkesinden sonra Osmanlı ordularının çekildiği coğrafyalarda bile savaşımaya devam ettiler. Dış güçlerin bütün vaat ve ithamlarına rağmen hiçbir noktada onların yanında durmadılar. Onlara yakınlık duyan bir kısım İstanbul eğitilmiş bey çocuklarına yakınlık duymadılar. Irak'ta İngilizlerle savaştıkları gibi Suriye ve Urfa-Antep hattında Fransızlara karşı cesurca durdular. Bitlis ve ötesinde de Ruslara karşı destansı bir mücadele verdiler. Aynı şekilde Sovyetlerin Kafkasları işgaline de yok olma pahasına bile olsa karşı çıkmışlardı.

Bütün modernist dönüşümlere rağmen bugün bile Kürtler arasında ortak davranış tutumları oldukça güçlüdür. Bununla beraber tarihsel Kürt aklının bozulması ve ayrışmasından söz edilebilir mi? Değerlendirilmesi gereken bir konudur.

İSLAM BARIŞI VE "KÜRT AKLI"

Bir önceki bölümde tahlil etmeye çalıştığımız “Kürt aklını” anlamak mevzusu, Kürtlerin İslam içindeki serüvenini bilmekle doğrudan ilişkilidir. Kürt aklı, tamamen, İslâmî serüven içinde şekillenmiştir. İslâmî devrin koşulları, bu aklı ihdas etmiştir.

Kürtlerin İslam tarihindeki serüvenlerini bilmeden Kürtlerin son iki yüzyıldaki tutumlarını izah etmek mümkün değildir. Ayrıca Batılılar da başta İslam barışı ve İslam şeriatı olmak üzere, Kürtlerin İslam tarihindeki serüvenine bakarak bugün Kürtlerle ilgili politikalar geliştirmektedirler.

Bu görüşler, yaklaşık on beş yıldır ilk kez bu sayfada ve bu analizlerin derlenmesinden oluşan kitaplarda işleniyor. Ondan önce, kendilerini Solun etkisinden biraz olsun kurtaran araştırmacılar, bunu ima ediyorlardı.

Analizlerimizdeki tespitler, başta yadırgandı ama sonra, konu ile ilgili en uç isimler tarafından dahi bir tür kabullenilmek durumunda kaldı. Çünkü bu analizlerde gaye, hakkı tespit ve izahtır.

Burada anlatacağım, bugün çağın zihniyetinin ve o zihniyetin oluşturduğu algıların gölgesinde kalıp anlaşılmayabilir. Ama geleceğin sosyal bilimcilerinin burada anlatılanları tasdik edeceklerinden zerre kadar kuşku duymuyorum.

Kürtler, İslâmiyet’ten önce yeryüzünün en mağdur toplumlarından biriydi. Doğu’nun hâkimi Sâsânî ve Batı’nın hâkimi Bizans arasındaki çekişmelerde, beldeleri istila edilmiş, malları yağmalanmış, tarih dışına itilip ecel terleri dökecek bir hâle sürüklenmişlerdi.

İslam, Hicret’in ardından çeyrek yüzyıl geçmeden iki büyük gücü de bertaraf etti, Sâsânî’yi ortadan kaldırırken Bizans’ı da bölgenin dışına itti.

İki güç arasındaki çatışmalar, İslam fetihlerinden birkaç yıl önce dahi Diyarbakır ve çevresinde katliamlara yol açmışken bölgeye yönelik İslam fetihleri neredeyse hiç kan dökülmeden gerçekleşti.

İslam fatihleri ile savaşanlar, Musul çevresindeki bazı küçük çatışmalar sayılmazsa Kürtlerle Müslümanlar arasında değil; istilacı güçler ve onların bölgedeki müttefikleri Hıristiyan unsurlar arasında yaşandı.

Kürtlerin kayıpsız buluştukları fatihler, bölge açısından hiç tereddütsüz “İslam barışı” olarak nitelenebilecek yüzyıllar süren bir sulh ve selamet getirdi.

Kürtler, İslam fetihleri ile yüzyıllar sonra ilk kez rahat bir nefes aldılar, dağlarından şehirlere indiler ve insanî bir muamele gördüler.

Onlar, belki Caban el-Kürdi gibi Ashabdan olanlar üzerinden İslam’ı duymuşlardı ama kitle bağlamında fetihler üzerinden İslam’la buluştular ve peyderpey İslam’ın saflarında yer aldılar.

Kürtler için bu sulh, yeniden hayat alanı bulmak gibiydi. “Kürtler, neden kendilerini tarih boyunca İslam’a feda ettiler?” sorusunu soranlar, bu sulhun Kürt varlığının yeniden oluşmasındaki öneminden tamamen habersiz gibidirler.

Kürtler, İslam sulhuyla birlikte varlıklarını İslam’ın varlığına, İslam dünyasının istikrarına ve Müslümanların güç kuvvet sahibi olmalarına bağlı gördüler. Bunun için tarih boyunca İslam için mücadele etmekte hiçbir tereddüt göstermediler.

İSLAM ŞERİATI VE “KÜRT AKLI”

İslam fetihleri sadece sulh getirmede, aynı zamanda bilinmeyen bir tarihten sonra Kürtlerin beldelerine ilk kez hukukun üstünlüğünü de getirdi. O güne kadar hep keyfi muamelelerle yüz yüze kalmışken İslam Şeriatı, hem Kürtlerin kendi aralarındaki sorunlara çözüm getirdi hem Kürtleri hâkim unsurlar karşısında yazılı bir güvene kavuşturdu.

Daha önce iki Kürt kavga ederken neticeyi güç belirliyordu ve bu, zayıf Kürtler için hayatı hep güvensiz bırakıyordu. İslam Şeriatı ile birlikte iki Kürt tartışıp kavga ettiğinde “Çok söze gerek yok! Şeriat ne diyorsa o!” demeye başladılar.

Elbette aşiret kavgaları zaman zaman zuhur etti. Ama Kürtler için İslam sonrası ile İslam öncesi, hukuk açısından hiçbir zaman bir olmadı. İslam sonrasında, İslam hukuku Batılılaşma ile devlet tarafından yürürlükten kaldırıldığında bile, Kürtlerin aralarındaki ilişkilerde güven kaynağı oldu ve Şeriat, Kürtler için “mutlak adalet” olarak bilindi. Kürt, şeriat denince daima özlem duyduğu adaleti hatırladı.

Ne var ki Şeriat, Kürtler açısından asla aralarındaki sorunların çözümü ile sınırlı bir hukuk olmadı. Kürtler, Sâsânî-Bizans çağlarında nüfus olarak azalmış, nüfuz olarak etkisizleşmişlerdi. Zayıf olanın hukuka ihtiyacı vardır. Halbuki hâkim kuvvetler, keyif ve ihtiyaçlarına göre muamelede bulunuyorlardı.

Müslüman idareciler ise, bir kısmı sonraki devirlerde siyasal muhaliflerine karşı zulme meyletse de sıradan halka muamelede İslam Şeriatını hep gözetmişlerdir. Ermeni bir araştırmacının ifadesiyle Şeriat, daima, halkla yönetim arasında ve yönetimin müdahale edip değiştiremediği sağlam bir dayanak oldu. Sadece Müslümanlar değil, gayrimüslimler dahi bunun için Şeriate sahip çıktılar ve modern dönemde lağvedilmek istendiğinde ürküntü hissettiler.

Kürt, İslam Şeriatı ile yöneticinin karşısına çıkıp hakkını arayabildi. Ondan sonra Kürde düşen, Şeriatı iyi bilmek ve ondan delillerle hakkına sahip çıkmaktı. Bunun için İslam fıkhı ilmi ve onunla ilgili ilimler Kürtler arasında, belki çok az kavim arasında olduğu kadar yayıldı. Kürtler, adeta bütün ilimleri Şeriatı iyi bilmek için öğrendiler ve Şeriat, resmi yasa olmaktan çıktıktan yüzyıl sonra bile bugün Kürtler arasında hâlâ yaygın bir hukuktur. Belli bir yaşın üzerindeki Kürtler, ne zaman sorun yaşasalar, eğer ideolojik bir sapma içinde değillerse Şeriatı mutlaka hatırlar; askersiz ve polissiz Şeriatı hep en adil hukuk görürler. Haksızlığa uğradıklarında ise hâlâ “Ka Şeriat! (Nerede Şeriat)” diye iç çekerler.

Kürt, bu vesileyle, Şeriate yönelik her tehdidi kendisine yönelmiş bildi ve Şeriatı lağvetmeye dönük girişimlere dünyada neredeyse benzeri olmayan bir tepkiyle tepki gösterdi.

Dolayısıyla Kürtlerin Şeriatı devlet yasası olmaktan çıkarma girişimlerine isyanla cevap vermeleri, bazılarının ifadesiyle salt bir dinsel romantizm değildir, akli tatil eden bir çılgınlık hiç değildir. Şeriatın yasal sürecin dışında tutulmasından sonra Kürtlerin yaşadığı sorunlar, onların Şeriate sahip çıkma hususunda gösterdikleri fedakarlıkta ne kadar haklı olduğunu da ortaya koymuştur. Hakikatte İslam Şeriatı, henüz Osmanlı son yüzyılında yasalar üzerinde etkili olmaktan uzaklaştıkça Kürtler, hukuksuz bir sürece girmiş, sadece yöneticilerle ilişkilerinde değil, kendilerine hükmeden ağalar karşısında da hâllerine ağıt yakılacak uygulamalarla yüz yüze kalmışlardır.

Şeriat, Kürdü sadece yeni devir, Batı eğitilmiş, kimi zaman Fransız İhtilali'nden etkilenmiş Osmanlı Paşasından korumadı, aynı zamanda o paşaların yönlendirdiği yeni yetme ağalardan da koruyordu. Kürt, elinden bu güvencenin alındığını duydukça daha önce hiç olmadığı hâlde yönetime karşı zorlu direnişlere/isyanlara geçti.

Burada hemen şunu sormak hakkınızdır: Kürtler, zorlu direniş/isyana ilk kez Osmanlı Devri'nin sonlarında mı geçtiler? Genel olarak öyle! Ondan önce elbette her halkın dağlıları gibi Kürtlerin de dağlıları vardı ve o tür yapılar istikrarsız olurlar. Ama ondan öte Kürtler, İslâmî devirde diğer halklardan çok daha uyumlular. Tarihte Türkmen isyanları ve Bedevi isyanları hiç son bulmamış, halbuki modern devre kadar, bazı küçük grupların itirazları bir yana bırakılırsa, Kürt isyanı kavramından söz bile edilemez. Kürtler, modern devre kadar hep istikrarı sevmiş ve desteklemişlerdir.

İSLAM FETİHLERİ, KÜRT KİMLİĞİ VE “KÜRT AKLI”

Müslüman fatihler, Kürtlerin İslam'a aykırı olmayan kılık kıyafet ve örflerine karışmadılar. Onlara asla yeni bir kıyafet dayatmadılar. Kadınlar için şehir ortamında biraz sıkı, kırsalda ise epey esnek tesettür talep ettiler. Erkeklerin ise İslam'a zaten uygun olan kıyafetlerini hâli üzerinde bıraktılar.

Kürt, İslam'dan önce nasıl giyiniyorsa bazı küçük farklarla birlikte öyle giyindi ve İslam fatihleri, onu öyle kabul ettiler.

Kürt geleneklerinden de İslam'a uygun olanlar hâli üzerine kalırken İslam fatihleri, Şeriate uygun olmayan gelenekler konusunu da zamana bıraktılar. Bunun için keskin bir hukuk uygulamasına gitmediler. Dolayısıyla Kürt folkloru, kimi cahili yönleriyle birlikte dahi İslam döneminde yaşamaya devam etti.

Kürt dili ise İslâmî devirde tarihte görmediği bir aşamaya geçti. Alfabeye ve seçkinlere hitap eden bir edebiyata kavuşarak bölge dilleri içinde yerini aldı. Pek çok saygın alim,

duygularını komşu halkların nazım biçimlerinden istifade ederek ama Kürtçe ile ifade etti. Kürtçe çok yaygın bir halk edebiyatından sonra, ilk kez İslam ile güçlü ve saygın bir edebiyata kavuştu.

Kürtler, İslam'ın onlara sağladığı edebiyat ortamıyla sadece İslam'a duydukları sevgiyi değil, felsefi düşüncelerini ve beşerî aşklarını dahi Kürtçe ile ifade etme imkânı buldular. Dolayısıyla İslâmîleşme Kürt kimliğinin korunup gelişmesine katkı sağladı.

“Kürt aklı” İslam ilişkisinde bunu göz ardı edebilir miydi? Asla...

SİYASAL İHTİLAFLAR VE “KÜRT AKLI”

Kürtler, İslam'ı seçtikten hemen sonra, İslam'ın güçlü olmasını ve Müslümanların istikrar içinde bulunmasını desteklediler. Fitnelerin zuhur ettiği günlerde bölgelerinin önemli bir bölümü idari olarak Muaviye'ye bağlı olmasına rağmen Muaviye'nin Hz. Ali'ye karşı mücadelesini desteklemediler. Kûfe ve Basra halkından dahi daha kararlıca Hz. Ali'nin yanında durdular. Hz. Ali şehid edilmeden önce İslam beldelerinin çoğu onun elinden çıkmışken başta el-Cezire (Dicle-Fırat arası coğrafya) olmak üzere Kürt beldeleri sadakatle Hz. Ali'nin yanındaydılar.

Kürtlerde “baht”, millî bir manevi değerdir. “Baht”, emandır, kişinin kendisine sığınanı korumasıdır. Kürt, zayıf olsun, güçlü olsun kendisine sığınanı canı pahasına savunmayı zorunlu görür. Bu, onun kimilerince eleştirilen “duygusal aklının” bir karşılığı ve üstün bir değeridir. İslâmî devirde bu millî manevi değeri, İslam'ın mazluma sahip çıkma ve vefaya verdiği önemle özdeşleştirip sürdürmüştür. Biri, Kürde “Ez di bextê te de!” dedi mi, Kürt onu kabul etmek ve canı pahasına onu korumak zorundadır ki Doğu toplumlarından Bedevî Araplarda da benzer bir özellik söz konusudur. Lâkin siyasal çalkantılar içinde Bedevî Araplar, bunu unutmuşken Kürtler İslâmî devirde onu daha da sıkıca korumuşlardır.

Bu mahiyette Emevîler Devri'nde iki muhalif unsurdan Hariciler ve Ehl-i Beyt mensupları Kürtlere sığındıklarında Kürtler, onları sistemden korumuşlardır. Galiba Hariciler konusunda olmasa da Ehl-i Beyt konusunda sistem de Kürtleri bu konuda mazur görmüş ve onların üzerine varmamıştır. Bunun için Kürt beldelerinde Hariciler ve Ehl-i Beyt mensupları yer edinmişler; Ehl-i Beyt mensupları değil ama Hariciler, Nusaybin-Cizre hattında bazı kazanımlar da elde etmişlerdir. Pek çok Arap kabilenin o devirde mukim olduğu ve İslam'dan önce yaygın dinin Yakubi-Nasturi Hıristiyanlığın olduğu o bölge dışında Kürtler, genel olarak Emevîlerle uyum içinde yaşamışlar. Emevîlere karşı kayda değer bir isyanda bulunmamışlardır.

Ebû Müslim Horasanî'nin Kürt olma ihtimali güçlü olsa da Kürtler, Ehl-i Beyt'in kıyıamlarına fiilen katılmadıkları gibi, bilindiği kadarıyla Abbâsîlerin Emevîlere karşı çıkışını da desteklemediler. O zaman üç Müslüman kavminden Arapların bir kısmı Hariciydi, Ehl-i Beyt yanlısıydı veya Abbâsî teşkilatlanmaları içinde idi. Farsların da ezici çoğunluğu Abbâsî teşkilatlanmasına yönelmişti ve diğer kısmı da Ehl-i Beyt kıyıamları ile ilgiliydi. Oysa Emevîlerin son hükümdarı Mervan b. Muhammed'in ordusunun ana gücünü Kürt ve Kürtlerin

yakınlarına yerleşen Araplar oluşturuyordu. Mervan, el-Cezire kuvvetleri ile hükümdar oldu ve Dımaşk'ta Araplar onu korumadıklarında Harran'a sığındı.

Bu, vefa ile birlikte Mervan'ın annesinin Kürt olması ile açıklanmaya gidilse de vakalara bütün olarak baktığımızda bu tutumun ardındaki ana etken istikrarı sürdürmeye meyildir. Kürtler, İslam tarihi boyunca hep istikrardan yana durmuşlardır. Lâkin, bu istikrar yanlılığının ana etkeni İslam'dır. Bunun için Batılılaşma sürecine geçtiğimizde Kürtler artık istikrardan yana değiller, sisteme karşı her arayışın ortağıdır.

Kürtler, İslam tarihi boyunca fitneden korkmuş ve öyle olmasa bile "fitne" olarak gördükleri hareketlerden uzak durmuşlardır. Bunun en açık delili ise bir kısım öncüsü Kürt olan Celali isyanı gibi Anadolu isyanlarının Kürtlerden yana pek de ilgi görmemesi, bu isyanların ancak Türkmen potansiyeline kavuşmasıyla kayda değer bir aşamaya ulaşmasıdır. Öte yandan Kürt beldeleri İslam tarihi boyunca hiçbir zaman Yemen, Bahreyn ya da Lübnan dağları hüviyetine bürünmemiş, buralardaki sürekli isyan ahlakı asla Kürt beldelerinde görülmemiştir. Kürtlerde isyan/kiyam hareketlerinin gelişmesi, belki istisnalar dışında ancak 1800'lü yıllardan başlayarak modern devirde ve ilkin modernizme karşı söz konusu olmuştur.

İslam, medeniyettir; renk ve ırkı ne olursa olsun kişilerin yükselişinde ehliyeti esas alır. Ehliyetin ise bir yanı takva ve ilim, diğer yanı kabiliyettir.

Hız. Bilal'in Mekke'nin fethinde Kâbe'nin damına çıkıp ezan okuduğu gün, ezilen toplumların tarihi (veya avama özgü bir ifadeyle talihi) değişti.

Hız. Peygamberin son komutanı azatlı bir kölenin oğlu Usame b. Zeyd'dir; Hız. Peygamber'in ilk halifesi Hız. Ebû Bekir'in de ilk komutanı Usame'dir.

Siyahi bir azatlı köle olan Hız. Bilal, Hız. Ömer gibi muzaffer bir devlet başkanının önünde ayağa kalktığı bir manevi konuma yükseldi.

Yine azatlı bir köle olan Selman-ı Farişî henüz ilk İslam fetihleri sırasında Medain Valiliği gibi önemli valilikler üstlendi.

İslam, kişiler gibi toplumların da yolunu açtı. Aleyhteki pek çok iddiaya rağmen Emevîlerin dahi, üstelik yükselişlerinin doruğunda iken, komuta heyetinde Berberi komutanlar vardır ve Tarık b. Ziyad onların en meşhurdur.

Yine Emevî idaresinin henüz ilk günlerinden itibaren divanda Hıristiyan Rum memurlar çalışmışlardır. Diğer unsurlar da sarayda görev alabilmişlerdir.

Kişiler gibi toplumlar da İslam'ı seçtiklerinde kısa sürede yükselmişlerdir. Nitekim Emevî Devri'nde bu yönde haksızlığa uğradığına dair görüşler bulunan, çoğunluğu Farslardan oluşan Mevalî, İslam içinde yükselerek dünyanın en görkemli devleti Emevî Devleti'ni yıkabilecek güce ulaşmıştır.

SİYASAL YÜKSELİŞ VE KÜRT AKLI

İslam, insanlığa fayda verir ve insanlığın birikiminden istifade eder. Bu yanıyla İslam'la insanlık arasında karşılıklı bir istifade söz konusudur. “Ey iman edenler! Siz Allah’a (onun davasına) yardım ederseniz Allah da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit kılar.” (Muhammed, 7)

Kürtler, insanlığın İslam içinde yükselişini gördüler; kendilerini İslam’a adadılar ve adayıştan üç yanlı olarak istifade ettiler. Kürtler, İslam içinde, siyasette, askeri sahada ve ilimde tarihlerinde hiç olmadığı kadar yükseldiler.

Abbâsî Devri’nde Tevaif Beylikleri oluşurken Kürtler de ilk beyliklerini kurdular. Sanırım onların ilki Tikrit’in doğusunda kurulan beyliktir.

Sonra coğrafyalarının uç noktasında bugünkü Karabağ başta olmak üzere Kafkasya’da Müslümanların saygıyla sözünü ettikleri Kürt beylikleri kuruldu.

Kürt beyleri, akidelerinin sağlam, amellerinin salih, ilim ehli ile ilişkilerinin dengeli ve cömertçe, İslam düşmanlarına karşı cihatta istekli ve başarılı olmaları ile kabul gördüler. Pek çoğunun cömertliği, ilim ve cihada rağbetlerinin namı Hicaz’a kadar ulaştı.

Kürtler, o beyliklerde şunu gördüler, kendileri Müslümanların geçiş coğrafyasındalar, Fars ve Araplar, daha sonra ise Fars-Türk ve Araplar arasında bir yerdeler. Bu konumları ile Müslümanların birliği ne kadar rayında olursa kendileri o kadar selamette olurlar ve kendileri ilim ve cihadla ne kadar ilgili olurlarsa o ölçüde yücelirler.

Yüce Allah şöyle buyuruyor: “İzzet, Allah’ın, Resûlü’nün ve mü’minlerindir!” (Münafikûn, 8) Kürtler, bu ayetteki hakikati kavradılar. İzzeti İslam’da aradılar ve İslam, onlara izzet verdi.

Bu bağlamda Kürt Tevaif Beyliklerinin en büyüğü hiç kuşkusuz Mervanî Devleti’dir. 983-1085 yılları arasında Meyyâfârikîn (Silvan) merkez olmak üzere Diyarbakır ve çevresinde hüküm süren Mervani Devleti, Abbasî merkez idaresinin Büveyhîlerin eline geçtiği ve Abbâsîlerin Müslümanların izzetini korumakta yetersiz kaldıkları bir dönemde kuruldu.

Büveyhîler, bir iç muhalefet unsuru olarak cihadda isteksizdiler. Onların isteksizliği İslam’ı ve Bizans’ın komşuları olarak Müslüman Kürtleri, Bizans tehdidiyle yüz yüze bıraktı.

İşte öyle bir ortamda Bâz (Bâd) olarak bilinen Ebû Şücâ Abdullah Hüseyin, durumdan vazife çıkararak Büveyhîlere aldırış etmeden Kürtleri etrafında topladı ve Bizans’a karşı cihada başladı. Cihadında kısa sürede muzaffer oldu, Erciş ve çevresini Bizanslılardan arındırdı.

Bâz'ın bu harekâtı, Müslüman Kürtlerin tarihinde bir ilk değildir. Müslüman Kürtler ne zaman Müslüman devletlerin İslam'ı savunmakta yetersiz kaldığını görmüşlerse kendi başlarına harekete geçip İslam için mücadele etmeye başlamışlardır.

Diğer Müslüman toplumların tutumlarında genellikle devletlerin tutumlarıyla paralellik söz konusu iken Müslüman Kürtlerde İslam'a hizmetten kopuş durumunda devletlerle paralellik söz konusu değildir. Hatta onlar, devletlerin tam da koştukları süreçlerde harekete geçip İslam'a yönelen tehdidi savmaya çalışmışlar ve bu yönleriyle Müslümanlar arasında, kimi dünya ehline göre akıldan uzak bulunurken çoğunluk tarafından sevilmişlerdir.

Bâz ve Mervânîler, Büveyhîlerin İslam'ın ana akımının dışında bulunmalarına bakarak Bağdat'taki hakimiyetlerini tanımadılar, ona karşı o günün dünyasında İslam alemini birleştiren güç olarak Abbâsîlerle bağlarını sürdürdüler, onları Büveyhîlerin tahakkümünden kurtarmak istediler ama başaramadılar.

Aynı şekilde Mervânîler, Kuzey Afrika'dan Şam ve Bağdat'a doğru sınırlarını genişleten Fâtımî idaresiyle çatışmamışlarsa da onunla iş birliğine de gitmemişlerdir.

Ne var ki Mervânîler, meşhur hükümdarları Nasrüddevle Ahmed Devri'yle birlikte farklı bir mecraya kaydılar. 1011 ile 1061 yılları arasında, Miladi hesapla bile tam elli yıl devam eden bu devir, Kürt aklı ve sosyolojisi açısından kayda değer bir araştırma alanı olmalıdır.

Kürt, misafirine çoğu zaman hane halkından dahi daha çok değer verir, en güzel yemeklerini misafiri için hazırlar, evdeki en güzel yataklar da raflarda daima misafir için bekler. İslam ahlakına uygun ve bireysel bir meziyet olan bu hâller farklı bir noktaya taşındığında denebilir ki Kürt beyleri için en büyük sorunu teşkil etmiş, onları zamanla, güç kaynağı asabiyetlerinden uzaklaştırmış, başkalarını da onlara yâr etmeyince rüzgarlarının dağılmasına yol açmıştır.

Nasrüddevle, dışarıdan gelen ulema tarafından kısa sürede kuşatıldı. O devrin ulemasının bir bölümü aynı zamanda divan memuru idi, yani bürokrattı. İşte o bürokrat ulema, Nasrüddevle'yi bir Kürt beyi olmaktan uzaklaştırıp devrin klasik bir hükümdarına büründürdü. Artık onun da devrin hükümdarları gibi bir sarayı ve sayısı belirsiz cariyesi vardı. Nasrüddevle, dışarıdan gelen ulemaya değer verdikçe o bürokrat ulema onu değiştirdi, cihaddan uzaklaştırdı, onu da bir Büveyhî ve Fatımî hükümdarı hatta Abbâsî Halifesi gibi medreseler inşa eden, kütüphaneler kuran ama cihada uzak duran bir hükümdar ediverdi.

Nasrüddevle, Bizanslılar gibi Fâtımîlerle de ilişkisini düzeltti, onlar tarafından tanındı, Büveyhî tahakkümündeki Abbâsî Halifesi tarafından ise özellikle iltifat gördü ve aslında andığımız lakabını da ondan aldı. Bu hâl içinde elli yıl boyunca sarayında vaktini bir hükümdar gibi geçirdi, ulemaya iltifat etti, halkı da ekonomik olarak razı edip tabiri caizse "hayatına baktı".

Kürtler, beylerinden yakınıp hatta huzurlarında onlara hakaret etmeye yeltenirlerse, daha da ötesi bu hakaretler fiili isyan boyutuna bile ulaşsa idarecilerinin ihtilalle devrilmesinden hele hele katledilmesinden hiç hoşnut olmazlar ve buna kalkışmazlar. Onların eleştirileri kültürel mahiyettedir; çoğu zaman etkisiz bir sitemden ötesi değildir.

Kürtler, bu yanlarıyla, idarecilerine karşı sıklıkla silahlı isyanlar düzenleyen Bedevîlerden farklılaştıkları gibi, yöneticilerini ihtilallerle devirmeye kalkışan uygar toplumlardan da ayrışır. Tarihte herhalde çok az Kürt beyi, bir Kürt isyanıyla yerinden edilip öldürülmüştür. Belki büyükler arasında hiç örneği yoktur.

Bu özgünlük, Kürtleri bir yandan istikrar içinde tutar, diğer yandan onların ilerleyişinin önünde engel teşkil eder. Çünkü idarelerinin kültürel yapı içinde çürümmesine, nihayetinde ancak dış güçler tarafından alt edilip tarihten silinmesine yol açar. Hakikatte dış müdahale olmadan Kürt, idarecisini değiştirmez.

Aynı şekilde Kürt, bölünmeye fobik ölçüde karşıdır. Modern günlere kadar, tarihte neredeyse hiçbir Kürt yapısı, kendi içinde birbirinden tamamen bağımsız hareket edecek eşdeğer iki yapıya bölünüp de ikisi birlikte yaşamamıştır. Buna karşı bölmeye kalkışan ile bölen arasındaki mücadele ya bölmeye çalışanlardan birinin tamamen tasfiyesi ya da ikisinin birlikte bir dış güç tarafından tasfiyesi ile sonuçlanmıştır.

Mervanî Devleti, dışarıdan ağırlanan ve en üst düzeyde konum verilip vezir edinilen ulemadan Fahrüddeve İbn Cehîr'in maharetiyle yıkıldı. Nasrüddeve'nin 453'te (1061) vefatı üzerine yerine oğlu Nizâmeddin Nasr geçti. Ancak Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in desteğini alan kardeşi Said onun emirliğine karşı çıktı. İbn Cehîr, önce onları barıştırma yoluna gitti, sonra Selçuklu tarafına geçti. Doğudan batıya doğru yayılan Büyük Selçuklu Devleti, İbn Cehîr'in kılavuzluğuyla Mervanî Devleti'ni tarihten sildi.

Hakikatte Mervanî Devleti, bulunduğu coğrafyanın aksiyon gerektiren gerçekliğinden koptuğu gibi, kendi asabiyesinden de kopmuş, dolayısıyla yayılmacı büyük bir devlete karşı koyabilecek kabiliyetten uzaklaşmıştı.

Mervanî Devleti'nin yıkılmasından yaklaşık seksen yıl sonra vücut bulan Eyyübî Devleti günlerinde artık devasa bir kitle hâlinde Kürt, Türk veya Arap yerli ulema vardı. O ulema devletin oluşmasında büyük pay sahibiydi. Ne var ki devlet askeri unsurlar tarafından kurulduğu hâlde ulema gün geçtikçe etkinliğini artırdı. Melikü'l-Adil'in torunu Melikü's-Salih Necmeddin Eyyüb, bunu düzeltmeye çalışıp askeri unsuru yeniden güçlendirmek istediğinde ulemanın tepkisiyle karşılaştı.

Melikü's-Sâlih henüz dengeleri bulmadan vefat etti, yerine geçen oğlu, büyük alim ve bilge Muazzam Turan Şah, dengeleri yeniden kurmaya çalıştı. Haçlı Kralı Aziz Louis'e karşı kazandığı büyük zaferin verdiği özgüvenle biraz acele ederek ulemadan yana bir tutum takındı. Ama bu kez konumları tehlikeye düşen babasının Memlûkleri tarafından katledildi ve devletin bir süre sonra tamamen el değiştirip Memlûklerin eline geçmesine yol açtı.

Eyyübî iktidarının bu şekilde yıkılışının ilk mağdurları yıkılışa yol açan ulema, sonra Şam ve Mısır'daki Kürt beyleridir. Memlûklerle Kürtlerin ilişkileri genel olarak sorunlu olmuş, Memlûkler, onları iktidarlarını devirecek bir unsur olarak görürken Kürtler de onları devlete zorla el koyan ihtilalci askerler gözüyle bakmışlardır.

Buna rağmen Memlûkler, bir Kürt isyanıyla karşılaşmamışlar oysa kendi içlerinde sürekli isyanla karşılaşmış birbirlerini kırmışlardır.

Eyyübî Devleti'nin bu şekilde yıkılması, Kürt aklını nasıl etkilemiş, henüz net bir şey söylemek mümkün değildir. Ama ulemanın rol aldığı bu durum, Kürt sosyolojisinin tarih boyunca ulamanın siyasete uç boyutta karışmasından rahatsız olmasına yol açmış olmalıdır. Hakikatte Tanizmat'la (1839) başlayan modern döneme kadar hiçbir Kürt alim veya şeyhi, Kürtlere bey olmamış, Kürtlerin beyleri alim ve seyyid olsalar dahi ulema sınıfının dışında sayılmışlardır.

Kürtler, Şeyh Halid-i Zülcenaheyn'e kadar tarih boyunca ulema ve meşayihin siyasal önderlik iddiasına olumlu yaklaşmamışlar; bunu dünyaya meyiletme olarak değerlendirmişler ve sosyolojiye zannedilenden daha çok bağımlı Kürt ulema da zorunlu hâller dışında o yönde kayda değer bir girişimde bulunmamıştır.

Sözünü ettiğim bu sosyolojik tutumun ve dolayısıyla aklın ortaya çıkmasında Şam Eyyübî hükümdarı Melikü'l-Muazzam'ın da payı olmalıdır. Bütün Eyyübî hükümdarları alimdi ama Muazzam, bu hususta dengeyi aşmış, alimlik yönüne daha çok yüklenmiş ve tutarsız siyasi tavırlarıyla Eyyübî Devletinin ve dolayısıyla Müslümanların zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur. Erbil'de eniştesi Gökbörü'den epey etkilenen Muazzam, aynı zamanda dışarıdan gelen ulemanın da yoğun etkisi altındadır.

Kürt toplumu, yine Selâhaddin-i Eyyübî'nin oğlu Melikü'l-Efdal'ın dengeyi kaçırarak şekilde alimlik ve dervişlik yanını öne çıkarmasını onun idarede başarısız olmasının nedenleri arasında görmüş olmalıdır. Bu konuda devrin Kürt müverrihlerinin imayı aşan tespitleri de vardır.

Osmanlı günlerine geldiğimizde Kürtler tamamen mirler, yani beyler tarafından yönetilmektedir. Ancak etraflarında büyük ulema da vardır. Ulemanın mühim bir kısmı aynı zamanda Müslüman toplumu gittikçe saran tasavvufun etkisi altındadır, yani şeyh konumundadır. Bu yapı Moğol istilası sonrası klasik Kürt yönetimidir ve onun tutumları da klasik Kürt yönetim aklıdır.

Mirler ve ulema yönetimi, mezhepsel olarak sorunlu buldukları Safevîlerin batıya doğru açılmasından huzursuzluk duydu, Safevîlere karşı Osmanlının yanında durdu. Yavuz Sultan Selim'le o günün koşullarında en üst kazanımları elde edeceği bir anlaşma yaptı (1514/Amasya) ve Osmanlı Devleti'nde üç yüzyılı aşan bir istikrar yakaladı. Bu süreçte Kürt de güçlendi, Osmanlıya da güç verdi.

Bugün, neredeyse bir şehir yönetimine karşı uluslararası sistemin bütün emirlerine boyun eğen, bütün ahlaksızlıklarını onaylayan Sol yapıların Osmanlı ve Kürt mirlikleri buluşmasını kınamaları ancak ideolojik sapmayla açıklanabilir.

Kürt beyleri, bu anlaşma ile dünyanın süper gücü Osmanlı padişahının yanı başında onurla bulunurken bu Sol yapılar, uluslararası sistemin elçilerinin ayaklarına kapanmakta ve kayda değer bir kazanım da elde edememektedirler.

Tarihi Marksistçe ve derin mahzenlerin yönlendirmesiyle okuyan bu yapıların Kürt aklını anlamaları mümkün değildir. Bunun için o aklı, saptırma yoluna gidiyorlar. Bu sapmanın yol açtığı tahribat, bu yazının inşaallah sonlarına doğru işlenecektir.

ŞAFİÎ MEZHEBİ VE KÜRT AKLI

Kürt aklıyla ilgili açıklığa kavuşması gereken iki soru vardır: Şafiî mezhebine mensup olmak, Kürtlerin dünyaya bakışını nasıl etkilemiş? Kürt aklının oluşmasında ulemanın yeri nedir?

Kürtlerin tutumlarıyla Şafiî mezhebi arasında tarihte ilgi kuran olmuş mu? Bilinen bir konu değil. Ama Türkiye’de Sosyalist örgütlenmenin Kürtçü eğilimlerle kaynaşıp silahlı çatışmayı başlattığı süreçte Kürtlerin tutumlarıyla Şafiî mezhebi arasında bağ kurmaya çalışan oldu.

Yazılı çalışmalara konu olmasa da kimi yapılar, Kürtlerin şiddet olaylarından uzak durmaları için Şafiî mezhebinden uzaklaştırılmaları gerektiğini öne sürdü. Onlara göre Kürtler, yapısal olarak isyancıydılar ve bunda Şafiî olmanın etkisi vardı.

İrkçi eğilim ürünü bu iddia, kökten yersizdir. Zira Kürtler yapısal olarak isyancı değildir, dolayısıyla Şafiî mezhebinin onları isyana sürüklemiş olması da söz konusu olamaz.

Yakın tarih açısından ise bu iddiada açık bir sapıtma vardır. Zira şiddet olayları Kürt ulema tarafından başlatılmadı ve saygın Kürt ulema, şiddetin tarafı olmadı. Kürt ulemanın kıyımları, Batı’nın İslam dünyasını istila etmeye başladığı günlerde gerçekleşti. İslam Şeriatı, ulus devletler üzerinden hukuk sisteminin dışında bırakıldı ve Kürtler, Batılı hukuk düzeninde temel insanî haklardan yoksun bırakıldı. Bu da Kürtlerin bir kısmının silahlı mücadeleye başlamasına yol açtı. O mücadeleye hiç kuşkusuz ulema, öncülük etti. Ama son dönem Sosyalist örgütlerin şiddete başvurmalarıyla ulema arasında ilgi kurmak abesle iştigaldir.

Batılılaşmanın ardından Kürtler, siyaseten açıkta kaldı ve kültürel olarak tükenme tehdidi yaşadı. Buna karşı ulema, sivil yaşama kabiliyetiyle Kürt edebiyatı ve kültürünün yaşamasını sağladı. Ama süreç içinde Irak’taki karmaşık özel durum dışında kendini silahlı mücadelenin dışında tuttu.

Şafiî mezhebiyle şiddet eylemleri arasında ilgi sadece Türkiye’de kuruldu ve Türkiye’de bu eylemleri başlatan örgüt, din ve mezhep tanımadı, Sosyalist bir yapı olarak doğdu ve öyle kaldı. Dolayısıyla söz konusu ilgiyi kuranlar peşin hükümlüdür.

Bu bilindikten sonra şu sorulabilir: Kürtler, Şafiî mezhebini tabiatlarına uygun buldukları için mi seçtiler, yoksa Şafiî mezhebi mi Kürtlerin tabiatını şekillendirdi?

Hemen ifade etmek gerekir ki Kürtlerin kayda değer bir kitlesi, yüzyıllardır Hanefi mezhebine geçmiştir ve Hanefi Kürtlerle Şafiî Kürtler arasında bir tutum farkı yoktur. Hatta

Alevi Kürtler bile, ana hususlarda Şafî Kürtlerle aynı tutumları gösterirler. Osmanlı Devleti tarihine bakıldığında Alevi Kürtlerin Kürt bütünlüğü içinde hareket ettikleri de görülecektir. Alevi Kürtler de Türkmen Alevilerden ya da Nusayri Araplardan farklı olarak süreklî bir isyan hâlinde değiller. Genel olarak Osmanlı ile “mesafeli uyum” içinde yaşadılar. Lâkin hakları konusunda duyarlı oldular ki bunda da yadırganacak bir durum yoktur.

Kürtler, muhtemelen 4/10. yüzyıldan başlayarak Şafî mezhebine yöneldiler ve 12. yüzyılda sonraki bazı yönelişler dışında onların ezici çoğunluğu Şafî mezhebine tabi oldu. 11. Yüzyılda Şafî mezhebi, etkin olduğu Mısır ve Şam’da Fâtımîlerden dolayı yerini korumakta güçlük çekiyordu. İran’ın Fars milliyeti mensupları bütün olarak Şafî’ydi. Bugünkü Irak Kürdistan Bölgesi de Şafî mezhebinin odak noktalarından biriydi. Nitekim Yakût el-Hamevî, “Şhrezûr’da pek çok sayıda imam, alim, kadı, fakih yetişmiştir. Özellikle burası Şafî fukahasıyla dolu bir bölgedir.” der.

Ne var ki zamanla Şafî mezhebinin sivil yapılı direnci, Kürt coğrafyası dışında bütün alanlarda kırıldı. Fâtımî sürecinde Mısır ve Şam’da nüfus kaybına uğradı. İran’da da Fars milliyeti bağlamında tamamen eridi. Ama Kürtler arasında İran’da Safevî yönetimine karşı dahi ayakta kaldı. Mısır ve Şam ise Eyyûbî resmi koruması ve Kürt Şafî uleması sayesinde Şafî mezhebine yeniden yöneldi. Günümüzde ise Kürt ulemanın etkisi azalınca Şafî mezhebi Ürdün ve Filistin dışında varlığını sürdürmekte sorunlar yaşıyor hatta Filistin’de dahi eriyor.

Bir halkın bir mezhebe tabi olması için söz konusu mezheple tabiatı arasında uyum varlığı zorunlu değildir. Toplumlar tabiatlarına en zıt inanışlara da yönelebilirler. Fakat şunda şüphe yok ki Şafî mezhebi henüz oluştuğu süreçte sivil bir dindarlığı tercih etti. İmam Şafî, kendisinden önceki İmam Cafer-i Sadık, İmam Ebû Hanife ve İmam Malik gibi çağlarının siyasal nizamları ile aralarına mesafe koydu. Lâkin diğer üç imamın mezhepleri siyasal nizamlarla kaynaşırken Şafî mezhebi genel olarak sivil kaldı.

Şafî uleması, zekâtı sivil bir sürece çekti, ilim ehlini zekât almaya teşvik etti. Bu durum, ulemayı, sivil ekonomik korumaya kavuşturdu ve faaliyetlerini sivil olarak sürdürmelerini kolaylaştırdı. Nitekim Şafî mezhebinin tarihteki en güçlü devleti Eyyûbî Devri’nde de bu sivil yan genel olarak korundu.

Kürtler, yaşadıkları tarihsel süreçte belki Şafî mezhebinin bu sivil yanından istifadeyle sivil bir İslâmî yaşam geliştirebildiler. Ulemamız, oldukça eski bir devirden bu yana İmam Şafî’yi bizzat anarak, resmî kurumlardan maaş almayı yadırgadı, resmî kurumlardan maaş almayı istenmeyen bir bağlanmanın sebebi olarak gördü ve mümkün oldukça sivil kaldı. (Ulus devletlerde bile ancak son çeyrek yüzyılda Kürt cami görevlileri kitlesel olarak maaşlı memur statüsüne geçmişlerdir.)

Bu sivil İslâmî yaşam, Kürtlerin ulus devletlerle birlikte yaşadıkları travma ve sorunlar karşısında onlar için adeta “yaşam kaynağı (ava heyatê)” oldu. Öyle ki günümüzde hâlâ oldukça yaygın bir şekilde Kürtler arasında medeni İslâm hukuku uygulanmakta, alim sıfatına haiz hemen hemen bütün şahsiyetler aynı zamanda medeni hukukta bir tür sivil kadılık yapmaya devam etmektedir.

Sivil kadılarımız, ki onlara fetva ehli diyebiliriz, halk arasında mutlak bir itibara sahipler ve bütün kesimlerden saygı görürler, zira bugüne kadar onların vicdanlarını bozduklarına dair hiçbir algı oluşmamıştır, kimse böyle bir algı oluşturmaya dahi yeltenmemiştir. Kürtlerin dinlerine sıkıca bağlılığında bu sivil kadıların, bu adanmış fedakâr ulamanın yeri çok büyüktür.

ULEMA VE KÜRT AKLI

Kürt ulema sınıfı bilindiği kadarıyla 6/12. yüzyılda, Kürtlerin Müslüman siyaseti içinde yükselmelerinden bağımsız olmadan ama Kürtlerin Müslüman siyaseti içindeki konumunu da aşarak İslam dünyasında önderlik makamına yükseldi. Onlar, bu önderlikte elbette yalnız değiller ama bu önderliğin en çok öne çıkanları arasındadırlar.

Henüz Eyyûbî Devleti varlık bulmadan Kürt ulema, öncüler arasında yer almaya başladı ve Eyyûbî Devleti'nin varlık bulmasında o ulema da katkı sağladı. Eyyûbî Devleti'nden önce Zengîlerin Kürt coğrafyasında sağladıkları istikrar ve onlardan önce de Büyük Selçuklu Devri'nde Şafîî Nizamiye medreselerinin açılması da Kürt ulema sınıfının oluşmasında bir yere sahiptir.

Hız. Ömer'in mutlak imamlığı ve Ehl-i Beyt'e ödünsüz bir muhabbet, Kürt dindarlığının esasını oluşturur. Bu iki unsur bilindiği kadarıyla Kürtlerin bütün kesimlerinin ortak paydasıdır. Kürtleri bu ortak paydadan uzaklaştırmak isteyenler bazı marjinal yapılar oluşturmuşsa da asla kitlesel anlamda başarılı olamadılar. Kürtler, adaleti daima Hız. Ömer'le tarif etmişlerdir. Onlar için İmam Ömer, Ömer-i Âdil'dir, adalette kemale ulaşmıştır. Sol gruplar, bunu değiştirmek istediklerinde bazı gençleri etkileyebildilerse de sonuçta yenildiler.

Bu direncin oluşmasında hiç kuşkusuz büyük pay Şafîî ulemasınındır. Kürt ulema, bilinmeyen bir tarihten bir yana ama muhtemelen Moğol istilası ile birlikte sultanların adını hutbede anmaz, buna karşı Aşere-i Mübeşşere, Ehl-i Beyt-i Mustafa'dan İmam Hasan ve Hüseyin ile pâk anneleri Hız. Fatıma'yı ve Ezvac-ı Mutahharadan Hız. Hatice ve Hız. Aişe'yi zikreder hatta mübarek iki amca Hız. Abbas ve Hız. Hamza'ya da dua eder. İkinci hutbedeki bu anış, Kürt ulemanın Ümmeti buluşturma konusundaki hassasiyetinin vesikasıdır. Kürtler, Müslümanların birliğinden yana oldular ve Ümmet de Kürt ulemanın bu hassasiyetini sevdi, bu vesileyle tarih boyunca farklı etnik yapılardan ilim ehli, Kürt ulema etrafında buluştu.

Kürt ulemanın bütün İslam alemini etkileyen ilk iki ismi bilindiği kadarıyla felsefeci Sühreverdi ile Şeyh Sühreverdi'dir. Felsefeci Sühreverdi Kürtler arasında yer bulamadı, Anadolu Selçuklularına sığındı, Halep'e geçtiğinde ise hapsedilip katledildi.

Şeyh Sühreverdi ise İslam dünyasında o devirde oluşmaya başlayan tarikat dergahlarının piri ve fütüvvet teşkilatının Halifeden sonraki büyük imamı olarak neredeyse bütün Müslüman kesimleri etkiledi. Şeyh Sühreverdi, Abbâsîler adına elçilikte bulunsa da kesinlikle bir saray alimi değildir, kendisi ve ailesinin diğer şeyhlerinin daima yönetime karşı

mesafeli bir duruşu vardır. Onlar, ne isyan ettiler ne de tamamen bağlanmayı kabul ettiler. Sühreverdî, bu hususta kendisinden sonraki Kürt ulemanın Müslümanları bütünleştirme hususundaki öncü ismidir.

Eyyübî-Memlûk sürecinde Kürt ulema neredeyse bütün ilimlerde öndedir. İzz b. Abdüsselam, o devirde onların imamları arasındadır. İbn Teymiye'nin önderlik ettiği akım Kürt ulemayı bir miktar geri plana itmiş midir, belki. Zira İbn Teymiye'ye tabi büyük simaların bir kısmı Kürt iseler veya Kürtlerin içinde yetişmiş olsalar da genel olarak ondan önceki devre göre Kürtlüklerini daha az vurgulamışlar, diğer ulema el-Kürdî olarak anılırken onlar anılmamışlardır. O ulema, fıkhıta Şafîî olsa bile akidede ve günlük tutumlarda Hanbelî'dir ve Kürtler üzerinde etkileri bazı alimlerle sınırlıdır.

Osmanlı Devri'nde Taceddin el-Kürdi, Akşemseddin, Molla Gürânî ve Ebû Suud gibi isimler elbette dünyayı etkileyecek konumlardaki şahsiyetlerdir. Ama onların tamamı mezheplerini değiştirip Osmanlı resmi nizamı içinde yer alan şahsiyetlerdir. Bilindiği kadarıyla sadece Akşemseddin, hayatının son yıllarında tasavvufun da etkisiyle sivil bir İslâmî yaşama yönelmiştir.

Onlar bir yana Kürt ulema, özellikle İran'ın mezhepsel değişiminin ardından Şafîî mezhebinin ve Nakşibendî tarikatının imametini üstlendi.

Bu bağlamda Kürt ulemanın Şeyh Sühreverdî'den sonra tarihteki en etkili iki şahsiyeti, iki yüzyıl arayla, İbrahim b. Hasan b. Şihabuddîn el-Gorânî (Kûrânî) eş-Şehrezûrî- el-Kürdî ile onun hemşehrisi Şeyh Halid-i Zülcenaheyn eş-Şehrezûrî (el-Bağdadî) el-Kürdî'dir.

Şafîî mezhebine mensup ve Nakşibendî tarikatı mensubu olan İbrahim b. Hasan, 1025/1616 Şehrizûr'da (Süleymaniye çevresinde) doğdu ve Medine'ye yerleşerek kendisinden sonraki büyük ihya önderlerinin tamamının imamı olarak belirdi.

Şeyh İbrahim, bir yandan ümmeti ıslah etmeye yöneldi, bunun için onun silsilesinde büyük ihya önderleri yetişti, diğer yandan İslam'ı gayrimüslim coğrafyalara yaymak için gayret etti.

O, bir Osmanlı devri ulemasıdır ama Osmanlı sarayına bağlı değildir, Osmanlıya karşı isyanda da değildir. Merkezden uzak olmanın ve Hicaz'da bulunmanın bütün imkânlarını kullanarak sivil bir faaliyet alanı oluşturdu. Takip ettiği kadarıyla İslam alemini etkileyen, kendisinden sonraki bütün ihya önderlerinin silsilesinde yer alacak kadar öncü bir konuma çıktı. Bununla beraber Malezya, Endonezya ve Doğu Afrika'nın Müslümanlaşmasını da sağlayacak faaliyetler geliştirdi.

Şeyh İbrahim'in bu çapta bir dinî hizmeti sivil olarak başarması, dünya din tarihi açısından da araştırılmaya değerdir ve onun bu başarısı Kürt aklının sivillik eğiliminden bağımsız da değildir.

Şeyh Halid eş-Şehrezûrî de Şeyh İbrahim ile aynı yolu sürdürdü, Nakşibendi bir alim olarak belki onu birebir örnek aldı ve kendisinden sonra İslam dünyasının büyük ihya önderlerinin neredeyse tamamını etkiledi.

Şeyh Halid de Osmanlıya karşı kesinlikle bir isyan içinde bulunmadı ama kararlı bir şekilde sivil bir İslâmî faaliyet yürüttü. Ne isyan ne de bağımlılık, onun da sisteminin esasını teşkil eder.

Şeyh Halid, gayrimüslimleri İslam'a davet konusunda yoğun bir faaliyet geliştirmediyse de onun mensupları gayrimüslimlerin İslam dünyasına yönelik istilalarına karşı direnişte yer aldılar, İslam dünyasının laikleştirilmesine karşı da yine kayda değer bir duruş sergilediler.

Türkiye'de Üstad Bediüzzaman ve Millî Görüş camiası, Mısır'da İhvan-ı Müslimin ve İslam dünyasının genelinde onun etkisindeki yapılar Şeyh Halid'den istifade ettiler. Günümüzde Endonezya'da İslam şeriatı ile yönetilen Açe-Sumetra bölgesi de Halidî'dir.

Şeyh Halid, devletlerin İslam'dan uzaklaştıkları bir süreçte sivil bir İslâmî yaşam için, kendisinden önceki tarikat zeminini ihya etti, kendisinden sonrası için de cemaat zeminini hazırladı. Bu, İslam dünyasında tartışmaya mahal bırakmayan tarihi bir önderliktir.

Netice olarak Kürtler, Ümmeti bütünleştiren alimleri ile dünyaya açılmış, bir tür dünya sultanlığı elde etmişlerdir. Dolayısıyla onların zihin dünyasında alimler, daima kendileri için bir çıkış kapısını gösterecek kesim olarak var olmuşlardır.

İBRAHİM B. HASEN EL-GORÂNÎ VE ULEMAMIZIN VASIFLARI

Kişilerin iyiliğe ve üstün hedeflere yönlendirilmesinde tercüme-i hâllerin, yani biyografilerin önemli bir yeri vardır. Nitekim, İslâmî vaaz ve nasihat kitaplarının mühim bir kısmı tercüme-i hâllerden oluşur.

Tercüme-i hâller, bizi başarı hikâyeleri üzerinden başarmak için çalışmaya teşvik ederken aynı zamanda bir tarihî evre üzerinden insanlığın tecrübesini öğretir, bugünümüzü anlamımızı kolaylaştırır, ufkumuzu açarak yarınlarımız için daha isabetli davranmamızı sağlar.

İbrahim b. Hasan el-Gorânî, bize hem bir başarı hikâyesini, dolayısıyla başarı yolunu öğretiyor hem İslam tarihi içinde ihya hareketleri hususunda malumat sahibi kılıyor hem de Kürt ulemanın bu ihya hareketleri içindeki yeri hakkında da bize ufuk açıcı bir bakış açısı kazandırıyor. Bununla birlikte onu, tanımak zihinleri meşgul eden, İslam tarihinde bir Kürt alim tipinin varlığı hususunda da epey yardımcı oluyor.

Burada mesele şu: İslam tarihinde bir Kürt alim tipi var mıdır? Varsa onu farklı kılan hususiyetler nelerdir? İbrahim b. Hasan, ona ne kadar uymaktadır? Bugün biz, o tipten nasıl istifade ederiz?

İslam'dan önce Bizans-Sâsânî sürekli savaşları, iki taraf arasındaki ara bölgede bulunan Kürtleri yok etme noktasına getirmişti.

İslam, Sâsânî Devleti'ni yıkıp Bizans Devleti'ni de Batı'ya doğru iterek Kürtleri imha olmaktan kurtardı. Ardından Moğol istilasına kadar süren Büyük İslam Sulhu; Kürt coğrafyasını selamette tutarak Kürtlerin nüfus olarak çoğalmalarını, nüfuz olarak büyümelerini ve tarih sahnesinde yeniden yer almalarını ve tarihi yönlendirenler arasında bulunmalarını sağladı. İslam Sulhu içinde, Kürtlerin kendilerini Müslümanlar arası çekişmelerden mümkün oldukça uzak tutup birleştirici bir rol üstlenmeleri ise akli başında her tarihçiyi hayrette bırakacak bir takdire şayandır.

Son iki yüzyılda yaşananlarla birlikte toplumların büyüklüğünü ve tarihteki rolünü ulus devlet kurma becerisiyle ölçmek gibi bir sapma yaşıyoruz. Bu sapmayla, Kürt halkına dair yapılan değerlendirmeler, Kürt gençliğinin ruh hâlini hatta İslam ile ilişkisini olumsuz etkileyecek ağır bir söylem mahiyetindedir.

Bundan kurtulmak için tarihe başvuruyoruz ve Selâhaddin’le taçlanan sosyo-ekonomik tarihimize yöneliyoruz. Orada da ne yazık ki detaylı tetkikleri desteklemiyoruz. Melikü’l-Adil, Melikü’s-Salih Necmeddin ve dünya tarihini en çok etkileyen İslam hükümdarlarından Melikü’l-Kâmil’i atlıyoruz. Haçlılara karşı mücadeleyi işlerken Moğollara karşı mücadeledeki rolümüzü ihmal ediyoruz ve Meyyafarikin kahramanlığını es geçiyoruz.

Bununla birlikte Kürtlerin İslam içinde sosyo-kültürel tarihi, sosyo-ekonomik tarihinden de büyüktür. Onunla ilgili ise neredeyse hiçbir araştırmayı desteklemiyoruz. Her tür araştırmayı paranoyak bir “Acaba!” ile karşılıyoruz.

Ulemanın tercüme-i hâli, sosyo-kültürel tarih içinde yer alır ve insan, Kürt ulemanın teracimlerine baktığında İslam’ın Kürtlüğü oluşturması ve yok olmakta olan bir halkı o format içinde bir Ashab misali büyütüp ona itibar kazandırması karşısında dehşete düşüyor. Doğrusu Mekkeli bir Kureyş genci olan Ebû Ubeyde b. Cerrah’ın Herakleios’u yenme hikayesi ne ise Kürtlüğün İslam içinde oluşmasının hikâyesi odur. Ebû Ubeydelerin yükselişini anlamadan; Selâhaddinlerin ve İbrahim b. Hasanların yükselişleri anlaşılabilir.

Hikâyenin özeti şudur:

İslam, Kürtleri dağlarından aldı, yetiştirip büyüttü ve onları dünyanın önderleri arasına kattı. Bu bağlamda henüz ilk yüzyıllardan itibaren Kürt ulemanın İslam tarihi içinde, kendine has bir konumu vardır. Bu konum, salt bir ilim makamı değil, aynı zamanda bir imamet/önderlik makamıdır. Gerçeklik şu ki Kürt ulema, tarihin bütün evrelerinde kuşkuyla mahal bırakmayacak bir şekilde Müslümanların ve dolayısıyla insanlığın önderleri arasında yer almıştır.

Sözlerimin garip olması, hilaf-ı hakikat olmasına delil olmaz.

Tarihimiz, İslam’la öylesine özdeşleşmiş ki Müslümanların tarihteki büyüklüğü anlatıldığında genç muhataplar inanmakta nasıl güçlük çekiyorlarsa Kürtlerin İslam içinde kazandıkları itibar da bugün anlatıldığında öylesine bir güçlüğü yol açıyor.

Gariplik şaşkınlığa yol açar ve buradaki şaşkınlık geçmişle bugün arasındaki farkla ilgilidir yoksa delillerin zayıf olmasıyla ilgili değildir. İşte Molla İbrahim b. Hasan’ın hayat hikâyesi o güçlü delillerden biridir.

Molla İbrahim, tam adıyla İbrahim b. Hasen b. Şihâbiddîn el-Gorânî eş-Şehrezûrî eş-Şehrânî el-Kürdî, 1025 /1616’da Şehrezûr’e bağlı Şehrân köyünde doğdu.

İlk derslerini babasından aldı. Ardından kendisinin el-Emem kitabının girişinde hocalarından söz ettiği üzere yine memleketinde Molla Muhammed Şerif el-Gorânî ve Molla Abdulkerim el-Gorânî’den ders gördü.

O devirde Müslümanlar, iki sorun yaşıyordu: Avrupa'nın keşiflerle güçlenip İslam alemini güneyden kuşatarak Güney Asya'ya ulaşması ve Safevi Devleti'nin hem bir inanış tarzı hem siyasi iktidar olarak İslam dünyasının merkezine hâkim olma siyaseti. Bununla ilgili olarak Müslümanların tutumu ne olacak? Durumu kabullenecek miyiz yoksa ona karşı bir direniş mi geliştireceğiz?

Moğol istilasası sonrasında hikemiliğin ilim karşı desteklenmesiyle Safevi bölgesi akli ilimler denen felsefede epey yol almıştı. Öte yandan Necef ulehasının o coğrafyaya yerleşmesiyle İslam dünyasının merkezine doğru yayılma imkânı da elde etmişti.

İslam dünyasının Şam-Hicaz-Mısır havzası buna karşı, Selâhaddin günlerinden sonra büyük bir ivme kazanan nakli ilimlere sarılarak direniş gösteriyordu. Lâkin bu havzada da İmam İbn Teymiye ve Şeyh Muhyeddin el-Arabî'nin takipçileri arasında bir çekişme vardı ve havza, Safevi etkisine karşı koymakta yetersiz kalıyordu.

İşte bu noktada Kürt ulema, iki kıta arasında hem köprü hem bariyer görevi görmüştür. Bu rolüyle İslam aleminin iki yakasının tamamen kopmasını engellediği gibi Safevi etkisinin Arap Yarımadası'na yayılmasının da önüne geçmiştir. Kürt ulema, nakilden yanadır ama akli ilimleri de bilmektedir. Dolayısıyla simgesi Nasîrüddin et-Tusî olan akli ilimleri merkezi İslam alemine tanıtırken onları bu tarafın istenmeyen etkilerinden korumuştur.

Bu tarihi vazifede öne çıkan iki alim, Şehrezûr'da Molla Muhammed Şerif el-Kürdî, Dımaşk'ta ise Molla Mahmud el-Kürdî'dir. Onlar, felsefe ve hendeseyi bilirler ve öğretirlerdi ama zühd ve takvalarıyla öne çıkmış, sahih bir İslam akidesinin mücahidleri idiler. Alim-zahid ve imamdırlar; bu rolleriyle ayırıştırıcı değil, birleştiricidirler.

Buradan Molla İbrahim'i hikâyesine geçecek olursak o, babasıyla beraber hacca giderken kardeşinin hastalanması üzerine Bağdat'ta durmak zorunda kalır. Sair Kürt ulemamız gibi der ki sarf ve nahve vakıftı ama Arapça konuşmayı bilmezdi, kısa sürede Arapça konuşmayı öğrendi. Bazı Türk öğrenciler, bize ders ver, deyince onlara ders verebilmek için kısa sürede Türkçeyi de öğrendi. Ki Farsçayı da felsefe kitaplarını anlayacak kadar bilmektedir.

Molla İbrahim, bir gün rüyasında Şeyh Abdulkadir el-Geylânî'yi görür ve şeyh, ona batıya doğru git, der. Bunun üzerine Şam'a geçer. Buraya kadar felsefe, mantık, hendese, tefsir ve fıkıhta yol almış ama kendisini hadis ve tasavvufta yetersiz görür. Kendini hadis ilmine verir ve Dımaşk müftüsü Necmeddîn el-Gazzî'den ders alarak ondan Sahîhü'l-buhârî icazeti alır.

Molla İbrahim, hadis peşinde koşarak Şam'dan Mısır'a geçer, hadis ilminde derinleşmeye devam eder. Ardın Hicaz'a kast eder. Artık hadis konusunda epey yol almıştır, öyle ki denizde yolculuk yaparken geminin batması durumunda kendisindeki ilmin kaybolacağı endişesine kapılır.

Nihayet Hicaz'da çağın tasavvuf şeyhi Kuşâşî'ye talebe olur. Kuşâşî büyük bir alim olduğu gibi, Nakşibendi tarikatı ile birlikte pek çok tarikattan da icazet almıştır.

Molla İbrahim'de zekâ ve gayret, ilim ve ihlas, ihlas ve azm (sabır) bir araya gelmiştir. O, mezhepte Şafii'dir ama dört mezhep fikhında icazet almıştır.

Kuşâşî ondaki bu mahareti görür ve kızını onunla evlendirerek onu halifesi olarak tayin eder. Böylece Molla Muhammed Şerif- Necmeddin el-Gazi ve Kuşâşî'nin ilmi onda buluşur.

Başka bir ifadeyle onda zahiri ilimlerle batını ilimler bir araya gelir. O, artık hem bir alim ve hem Nakşibendi tarikatına mensup bir şeyhtir. Medine’de Mescid-i Nebevî’de halkasını oluşturur. Talebesi ve bize onun hakkında pek çok malumatı er-Rıhle adlı eserinde aktaran Ebû Sâlim Ayyaş’ın tanıklığıyla sarığının büyüklüğüyle uğraşmaz, basit giysisi içinde konuşuncaya kadar talebelerinden farkı anlaşılmaz.

Şanı öyle yayılır ki kendisi için“XI. Asrın İmamı” diye anılır. Ona pek çok unvan verilmiştir ama kanaatimce onu en iyi şekilde “sufilerin fakihî ve fakihlerin sufisi”, “salihlerin alimi ve alimlerin salihî” tarif eder. Bu, tarih boyunca Kürt ulemanın iki meşhur vasfıdır.

1101/1690’da vefat eden ve Cennetü’l-Baki’de medfun Molla İbrahim, tamamına yakını elimizde bulunan 80-100 arası eser kaleme almış ki sadece İstanbul kütüphanelerinde 72 eseri tespit edilmiştir. O bu eserlerinde bir yandan hem bir ihya önderi hem bir mürşiddir ve Müslümanların dört sorunu üzerine odaklanmıştır: Safevi genişlemesi, Müslümanların durağanlığı, dünyevileşme, Güney Asya krizi.

Bunlardan üçü te’lifatı ile ilgilidir. Diğeri talebe yetiştirmekle. Safevi etkisine karşı tevhid vurgusu yapar, bunun için Kelime-i Tevhid’in irabı üzerine eser yazar. Müslümanların durağanlığının cebri görülme ve dolayısıyla aksiyonsuz kalma vaziyetine karşı kaderin hakikatini anlatır, fiilde insan iradesinin yeri üzerine eser kaleme alır. Aynı bağlamda dünyevileşmeye karşı tasvvuf ve zühd vurgusu yapmıştır.

O günlerde İbn Arabî çizgisinde olanlarla İmam İbn Teymiye çizgisinde olanlar arasında tekfire varan ithamlar vardır.

O, İbn Arabî’nin eserlerini okuturken onu taklit konumunda kalmaz, ona eleştiri olarak anlaşılabilir izahatlar getirir, akidede Selef-i Salihin’e bağlı kalır. İmam İbn Teymiye’nin ve İbnü’l-Kayyim İbnü’l-Cevzî’nin İslam’a hizmet ettiklerini ifade eder. Hatta bazı görüşlerinde İbn Teymiye’ye bağlanır. Her alanda ümmetin iki yakasını bir araya getirir.

Talebelerinden biri, İslam aleminin en batısı Batı Sahralı Ebû Sâlim el-Ayyâş iken diğeri Endonezyalı Abdurrauf es-Sıkillî’dir. Es-Sıkillî, ondan Şettâriyye tarikatının hilafetini alır, Endonezya’ya gider, Müslümanları teşkilatlandırır ve İslam’ın ulaşmadığı adalara, ada derinliklerine İslam’ı ulaştırır ki bu faaliyetlerin de etkisiyle bugün Güney Asya’daki Müslüman nüfusu 300 milyonu çoktan aşmıştır.

Hind ve Sind gibi nice İslam coğrafyasında Molla İbrahim’in her bir talebesi daha sonra Şeyh Halid örneğinde olduğu gibi bir bölgede asrının ve sonraki asırların imamı olarak öne çıkar.

Kendi hane halkından ise oğlu Ebû Muhammed’in meşhur talebelerinden biri Hindistan’da hadis ilimlerini ihya eden, müceddid Şah Veliyullah Dehlevî’dir, diğeri ise Muhammed b. Abdülvehhab’dır. Biri Hanefî ve diğeri Hambelidir ve ikisinin de İslam alemi üzerindeki etkisi malumdur.

el-Gorânî, günümüzde Batı’da ve İslam aleminde, hakkında en çok araştırma yapılan İslam alimlerinden biridir ve ortak bir görüşle, İslam’ın son beş yüzyılını en çok etkileyen ve neredeyse her ihya hareketinin silsilesinde yer alan bir imamdır.

Zannederim, Şehrezûr'un Şehran köyünden bir gencin arkasında sultanlar olmadan nasıl da asrına ve asrından sonrasına yöne veren bir ilim padişahına dönüştüğünün farkındayız.

Sonuç olarak;

Molla İbrahim b. Hasen'in şahsiyeti değerlendirildiğinde Kürt ulemanın şu has vasıflara sahip olduğu söylenebilir:

1. Ulemamız, Şafîî ve Eşa'ri'dir. İmam Şafîî'ye sadece bağlı değil, aynı zamanda onun muhibbidir. Ama diğer mezheplere de vakıftır, o mezheplerin talebelerine ders verir, onlardan da istifade eder, gerekçikçe fetvalarına başvurur.

2. Ulemamız, akli ilimleri, hendeseyi, mantığı bilir ama naklî ilimlerden yanadır, kimliğini orada ortaya koyar.

3. Ulemamız, İslam uleması içinde kendisini kavmine nispette müstesnadır, hemen hemen hepsi kendisi için el-Kürdî demiştir ama asla ırkçı değildir.

4. Ulemamız, memleket sevdasıyla dolup taşmaktadır ama İslam uğruna uzaklara gidip tedrisatta ve imamette bulunmuştur.

5. Ulemamız, hem alim hem sufidir. Onları zıt görmez, onları ilim ve takva bağlamında bütünleştirir.

6. Ulemamız, sadece dini ilimlere uğraşmaz, aynı zamanda imam ve müşiddir. İlim talebesi yetiştirirken halkı önderlik eder ve halkı irşad eder.

7. Ulemamız, haktan yanadır, zulme karşı durmakta halkının önderidir. Ama müzmin muhalif değildir, saraylarla uğraşmayı iş edinmez. Yeri ise ilim halkaları ve halkın arasındadır.

8. Ulemamızın en mühim niteliklerinden biri ise fedakârlıktır. Denebilir ki fedakârlık, ulemamızın gemisidir. Onunla yol alır. Dışlansa da hak ettiği ilgiyi görmese de darılmaz, Müslümanlara hizmet etmeye devam eder.

Bu vasıfları ulemamız, İttihad-ı İslam'ın (Müslümanların birliğinin) atardamarları gibidir. İslam'ın kalbinden ümmet gövdesine hayat taşırlar. Onları tarihten silmeye varan düşmanlık, esasen İslam birliğini yok etmeye yönelik stratejinin bir yanındadır.

Ulemamızın bu vasıfları ile ihya olmaları, sadece Kürtlerin itibarlarını kazanmalarına katkı sağlamayacak, aynı zamanda Müslümanlar arasında birliğin de ihyası olarak işlev görecektir.

MOĞOL İSTİLASI VE YENİ DÜZEN

Kürtler, İslam'ın ilk altı yüzyılı boyunca istikrarlı bir yükseliş içinde oldular. Bu yükseliş siyasi olarak Şeddâdî beyliği, Mervanî Devleti ve Büyük Eyyûbî Devleti (İmparatorluğu) gibi kazanımlarla doruğa çıktı. Aynı dönemde Bitlis ve çevresinde olduğu gibi klasik kabileyi aşan büyük aşiretler federasyonu Rojkîler gibi sosyal ve siyasi yapılar da ortaya çıktı.

Moğol istilası, İslam dünyasının doğusunu Türkistan ve İran'ı yerle bir etti. Abbâsî Devleti ve Irak'ı tüketti, Anadolu ve Şam'da da insan kıyımlarıyla neticelendi.

Kürtler, önce istilanın öncü kuvvetlerine maruz kaldılar ve İslam dünyasında nadir bir örnek olarak Moğollara karşı kahramanca direndiler. Bu ilk öncü kuvvetler, Siirt gibi yerleşimlerde on binlerce Kürdü kılıçtan geçirdi. Öncülerin ardından onlardan kaçarak bölgeye gelen Celâleddin Hârzemşah da Ahlat ve çevresindeki Kürt beldelerini neredeyse yerle bir etti.

Moğollar bu kez büyük kuvvetleri ile geldiklerinde önlerinde Ahlat olmayınca engelsiz bir şekilde Meyyâfârikîn'e (Silvan) kadar yol aldılar. Meyyâfârikîn Hükümdarı Melikü'l-Kâmil el-Eyyûb, kendisinden önce bazı Afgan emîrler dışında görülmemiş bir direniş gösterdi. Moğolları durdurmanın mümkün olduğunu, canı ve devleti pahasına da olsa dünyaya ispatladı.

Moğollar, Şam Eyyûbî Devleti'ni ortadan kaldırdılar. Mısır Eyyûbîleri de yine Moğol istilası ile ilgili olarak Eyyûbîlerin memlûklerinin hakimiyetine geçti.

Moğol istilası, İslam'ın pek çok kazanımını imha ettiği gibi, Kürtlerin de altı yüzyılda elde ettikleri kazanımlarını imha etti. İstilanın ardından Kürtler adına Hama Eyyûbî Hükümdarlığı ile Hasankeyf Eyyûbî Hükümdarlığı kaldı.

Moğol istilası, İslam aleminde büyük değişimlere yol açtı. Moğollar, dış güçlerle cihad geçmişi olmayan bir İslâmî anlayışı ve fıkha karşı hikemiliği (felsefeyi) desteklediler. Irak'taki mezhepsel yapı hızla İran'a taşındı; Farslar, kimlik değişimine uğradı. Kürtler ise İran coğrafyasında da mezhepsel yapılarını korudular.

Moğollarla birlikte diğer bir değişim olarak, nüfusları yüz binleri aşan Türkmen toplulukları İslam aleminin merkezine (Ön Asya'ya) geldiler. Bu toplulukların çoğu da ulema kesiminin yokluğunda baba, pir gibi şahsiyetlerin etrafında namaz, oruç gibi ameli yanları bulunmayan yüzeysel ve fikhî oldukça sınırlı bir dinî anlayışa sürüklendiler.

İslam'ın siyasete getirdiği en mühim yanlardan biri kuvvetin yerine hikmeti kaim kılması, kuvveti hukuk, vicdan ve ferasetle sınırlandırmasıdır.

Moğolların buna karşı İslam dünyasına getirdiği en mühim husus ise siyasetin ana belirleyenin dünyanın sair noktalarında olduğu gibi kuvvet olmasıdır. Moğol istilası ve sonrasında kuvvetli olan, hükmü ele geçirdi.

Buna karşı Müslümanlar, Moğol istilasında genel olarak aşiret mikro yapısına geri döndüler ve gerek siyasi çıkmazı aşmak gerek Moğolların yol açtığı ve Batı istilasını neredeyse aratmayan ahlak sorununu aşmak için tarikatlar etrafında buluştular.

Moğol istilasını öncesinde Kürtler, aşiret yapısını aşırp Rojki benzeri büyük bölgesel buluşmalara hatta Şeddadî, Mervanî, Eyyûbî gibi tamamen büyük medeni devlet buluşmaları düzeyine çıkmışlardı. Moğol istilasını ile birlikte bu yapı çöktü. Kürtler, mikro aşiret yapılarına geri döndüler.

Moğol istilasını esasında üç-dört safhaya ayırmak gerekir: (1) Öncü Moğollar niteliğindeki Hârizmşah yıkımı, (2) Fiilî istila devri, (3) İlhanlılaşma devri, (4) Moğol bakiyeleri ve Türkmen kabileleri arası mücadele (Karakoyunlu-Akkoyunlu çatışmaları) devri.

Yavuz Sultan Selim Devri'nde varılan büyük Osmanlı sulhuna kadar yaklaşık 250 yıl süren Moğol ve haleflerinin devri, bölgemiz açısından bir yıkım ve anarşizm devridir.

Bu yıkım devrinde Kürtler şunu öğrendiler: (1) Kendileri gibi kuvveti sınırlı bir toplum açısından gayrimüslimlerin dış istilasından daha yıkıcı bir musibet yoktur. (2) Dış istila karşısında direnmenin bir bedeli olsa da İslam, koşullar ne olursa olsun, kendilerini sosyal olarak korumakta ve siyasi olarak kendilerine avantajlar sağlamaktadır.

Dolayısıyla Moğol istilasını, Kürtlerin İslam ilişkisinde bir değişikliğe yol açmadı. Buna karşı onların yeni bir örgütlenme ile İslam tarihi içinde yer almalarının önünü açtı.

Büyük şair Hacı Qadîr-i Koyî'nin "Hemû şêx u mela û mîr in/ Zîrek û jîr ehlê tedbîr in (Tümü şeyh, molla ve mirdir/ Kabiliyetli ve akıl ehlidirler) diye tarif ettiğî Kürt yönetim yapısı işte bu süreçte oluştu. Koyî'nin zannederim belki rollerinin zayıf olmasından dolayı buna eklememiş dördüncü unsur, mişewr ya da aqilmend denen danışmanlardır. Bizden hemen önceki nesil dahi mişewr ve aqilmend olarak nitelendirilen ve vazifeleri tamamen danışmanlık olan şahsiyetleri gördü.

Koyî'nin ifade ettiğî üç kesimden mirler ve şeyhler, nüfusu ve nüfuzu değişen bir topluluğun reisleridirler, onların bir maiyetleri ve onunla ilişkili olarak güçleri vardır. Mollaların ise sadece danışmanlık mahiyetinde etkileri söz konusudur, maiyetleri yoktur. Örfi olarak yetişen ve onlara göre çok etkisiz olan mişewr/aqilmendler de yine maiyetten yoksundular.

KÜRT MÎRLİKLERİ VE KÜRT AKLI

Arapça "emîr" ifadesinin başındaki elifin düşmesiyle türeyen "mîr"; "beg/bey" anlamındadır. Bilinenin aksine "mîr", bir aşiretin ağası değildir, aşiretleri etrafında buluşturan büyük beydir.

Moğol istilasını sırasında Kürtlerin birliğı tamamen dağılınca tarikat şeyhlerinden Erdebil Tekkesi'nin Şeyhlerinden Şey Ali Safevî belki de Kürtlerden umut keserek Moğollarla birlikte bölgeye yerleşen Türkmenlerin yanına yerleşti ve mezhebini değiştirip onların başına geçti. Onun bu atağıyla Safevî Devleti doğdu. Bu devirde pek çok Kürt şeyhi de Şam, Mısır ve Hicaz'da Arap-İslam aleminde faaliyet gösterdi. Kürtlerin kendi coğrafyalarında ise "mîr" denen, çoğu zaman tekkesiz bir şeyhlik ve beylikle aynı anda anılan bir yönetici sınıfı oluştu.

Mîrler, tarikat şeyhi değildirler, zira dergâh ve evradları yoktur. Lâkin hepsi olmasa da geneli, bütün kutsalların ayaklar altını alındığı ve kutsalın yeniden inşa edildiği istila sürecinde İslam'ın mukaddesatıyla kendilerini ifade edip kutsallık edinmişlerdir.

Medenî dünyada saf ırktan söz etmek neredeyse imkânsızdır. Günümüzün bütün kavimleri, kök olarak ırk olsalar da kavim olarak bir sosyal oluşumdurlar, kendilerini o kavimlerden kabul edenlerin oluşturdukları bir toplumdurlar. Bu, Kürtler için de geçerlidir. Nitekim Kürtlerin içine yerleşmiş Seyyidler ve farklı Hıristiyan topluluklardan İslam'ı seçenler de kendilerini Kürt kabul etmişlerdir ve Kürtlerin nitelikli kesimleri arasındadırlar.

Kürt mîrleri de elbette kavim olarak Kürt'tür ama köken olarak genellikle kendilerini Ashab aileleri ile ilişkilendirmişlerdir: Bahdinan/İmadiye, Hakkâri mîrlerinin kendilerini Abbâsî, Cizre/Bohtan/Azizan mîrlerinin kendilerini Halid b. Velid'in soyundan tanıtmaları gibi. Bitlis mîrleri gibi Bazı Kürt mîrleri de kendilerini İran Kisraları ile akraba diye tanıtmışlardır.

Mîr hanedanlarının bu tarifleri hiç kuşkusuz gerçek değil, ihtiyaç üzeri bir tariftir:

(1) Moğol istilası öncesinde devlet konumuna çıkan Kürt hanedanları kesinlikle kendilerini sadece Kürt olarak tanıtmışlar, bu tür tanıtlardan sıkıca uzak durmuşlardır. Dolayısıyla sonrakilerin kendilerini o şekilde tanıtmaları, Moğol istilası süreci sonrasında zayıflayan kutsalı yeniden inşa ile ilgilidir. Kürt, dindardır ve kutsalı olmayanı tanımaz. Kürtlerde kabul görmek için kutsal bir yanınız yoksa çok güçlü bir asaletten gelmeniz gerekir. O da yoksa nihayetinde toplumun bütün kesimlerinin lehine büyük bir kahramanlık göstererek hatta toplum uğruna büyük bir acı çekerek kendinizi kabul ettirmeniz zorunludur. Özetle, Kürtlerde mîr olmak için kutsallık, asalet, kahramanlık-acı üçlüsünden birine sahip olunmalıdır. (Bunların hepsi bir arada olduğunda büyük saygınlık oluşur ki Kürtler arasında Eyyübîler hanedanı tamamını sağlamıştır. Günümüzde de bunu sağlayan hanedanlardan söz edilebilir.)

(2) İslam toplumu olmakla herhangi bir Seyyidin veya Ashab torununun herhangi bir Kürt beldesinin başına geçmesi oldukça normaldir. Lâkin ilgili mîr hanedanlıklarının kendilerini ilişkilendirmede anlattıkları hikâyelerin inandırıcı yanı zayıftır, aksine o hikâyeler, kurgu olduğuna dair kesin bir kanaati sağlayacak kanıtlar içermektedir.

Hakikatte Kürtler, dil olarak Hint-Avrupa topluluğuna mensup olmakla birlikte, sosyolojik olarak onlardan ayrılmışlardır. Söz konusu toplumlarda akıl, sınıfçı olmakla adeta maluldür. Hint-Avrupa akılı, insanların eşitliğine pek de inanmaz, inanmış görünse de o inancı özümsemez.

Kürt akılı ise ondan çok farklı ve Arap aklına çok da yakın olarak eşitçilikle müpteladır. Kürtleri tarih boyunca büyük toplumların gerisine ve onların tahakkümüne düşüren bu eşitlikçilikle müptela akıldır. Bu akılda herkes, aşiretten birinin oğlu olmakla eşit olduğu gibi, bütün aşiretler de Kürtlerden bir aşiret olmakla diğerleri ile eşittirler. Böyle bir yapıda hiyerarşi oluşturmak, neredeyse eski Araplarda hiyerarşi oluşturmak kadar zordur.

Kürtler, İslam'ın Moğol istilasına kadar altı yüzyılında medenileşerek bunu aşılar ve Gürcü istilası karşısında sadece bir günde 24 aşiret arasında yüzyıllarca süren bir ittifak kurabildiler. Nitekim tek günde oluşan ittifaka Rojki (bir günde oluşan ittifak) denmiştir.

Şeddadî, Mervanî, Eyyûbî hükümdarları da ağızları farklı (Kurmanci-Zazakî-Soran-Goran) mekânları dağ-ova, deşt-zozan zıtlığına sahip Kürt kabilelerini aynı çatı altında bir araya getirdiler. Ama Moğol istilası, çok şeyi aşındırdı, geriye götürdü ve eşitlik hastalığının yeniden zuhuruna neden oldu.

Bu koşullarda, mîr kendisini Abbâsî veya Halidî gibi tanıtarak hem kutsallık kazanmış hem aşiret bağ ve eşitliğinden kurtularak bütün aşiretlerin etrafında toplanacağı bağımsız ve üst bir konuma yükselmiştir. Artık o, bir aşiretin mensubu değil, aşiretler arası bir buluşturma, birleştirme makamıdır.

Bu mahiyette oluşan Kürt mîrlikleri, şeyh, ulema ve aqılmendlerin desteğiyle hatırı sayılır genişlikte bir bölgede mahalli bir idare teşkil etmişlerdir.

Kürt mîrlikleri, Türkmen Karakoyunlularla bu esaslar üzerinden anlaşırken onların mahalli idaresini tanımayan Akkoyunlularla sürekli bir mücadele içinde bulundular. Safevîler zuhur ettiklerinde ise hem Akkoyunlular gibi, mahalli idarelerini tanımadılar hem mezhep değişimine zorladılar. Kürtler, iki yönden de Safevîlere itiraz ettiler. Buna karşı Safevîler aynen Akkoyunlular gibi güce başvurma yoluna gittiler.

Safevîlerin baskısı Kürt mîrlerini ulemadan ve tarikat ehli Şeyh İdris-i Bitlisî'nin delaleti ile Hasenkeyf Eyyûbî hükümdarının ağabeyliğinde Osmanlıya yöneltti.

Yavuz Sultan Selim'in önderliğindeki Osmanlı; Kürt mîrlerini ittifak etmekte samimi, dindarlıklarında sahih ve askeri kabiliyetlerinde maharetli bulup hiçbir topluluğa tanımadığı haklarla devlete kabul etti.

Moğol istilası sonrası kurulan ve tamamı Türkler tarafından yönetilen İslam Devletleri (doğudan batıya Babürler, Safevîler, Osmanlılar, Memlûkler) bölünme endişesinin tedbirliliği ve gücün verdiği imkânla merkezci bir yönetimi benimsediler. Abbâsîlerin ve genel olarak Moğol istilası öncesi İslam devletlerinin yönetim tarzından farklı bu tarzda Osmanlı, hiçbir kavmin mahalli idareler kurmasına izin vermezken Yavuz Sultan Selim, Kürtler özelinde buna razı oldu ve sonraki Osmanlı padişahları da bunu sürdürdüler.

Anadolu ve Rumeli'de kurulu Osmanlı Devleti'nin İslam aleminin çekirdeğine hâkim olması için Kürtler anahtar bir coğrafyada, anahtar bir kavimdirler. Kürtlerin temsilcisi bilge Şeyh İdris, bunun önemini farkındaydı ve bunu iki tarafın da avantajına dönüştürmek için uğraştı.

Şeyh İdris, Yavuz'a gönderdiği mektupta "Bilad-ı Ekrad'ın Osmanlı'ya iltihakı, İstanbul'un fethi zaferini tamamlayacak derecede önemlidir. Zira bu bölgenin ilhakıyla, bir taraftan Irak (Bağdat- Basra'nın) diğer taraftan Azerbaycan ve diğer taraftan Halep ve Şam'ın yolları açılacaktır." sözleriyle bunu açıklıyordu.

Anlaşmadan sonra tabi olunan sistem basittir. Kürt mîrlikleri, sair sancaklardan farklıca; idare olarak hükümet, mekân olarak ülke diye tanımlanacaktır. Osmanlı, mîrliklerde divan defteri tutmayacak, o bölgelere kadı atamayacak ve doğrudan vergi toplamayacaktır. Mîrler, bağlı oldukları beylerbeyi ile birlikte Osmanlı ordusuna katılacaklardır. Ama süreç içinde Mîrler, beylerbeyini de aşarak bizzat padişahlarla da muhatap olmuş ve onlardan saygı görmüşlerdir.

Alim ve şeyh İdris-i Bitlisî'nin imametinde İslam, bir kez daha Kürtleri çıkmazdan kurtardı ve onları o günün dünyasında en avantajlı kavimlerinden biri konumuna yükseltti. Kürt aklı, Batılılaşma ile karşılaştığında elbette bunu dikkate alacaktır.

Öte yandan Haçlı Seferlerine karşı Nûreddin Mahmud Zengî ve Selâhaddin-i Eyyûbî önderliğinde Müslümanlar tarihî bir sulha ulaşmışlardı. Selâhaddin adıyla özdeşleşen bu sulh, Moğol istilasına uğramayan Memlûklar idaresindeki Mısır, Şam, Hicaz ve Yemen'de devam ediyordu. Osmanlı da Batı Anadolu ve yeni fethettiği Rumeli'ye sulh getirmişti. Kürt coğrafyası ise Karakoyunlu-Akkoyunlu çatışmaları ve nihayetinde Safevî çekişmelerinde bıktırıcı bir çatışma sürecindeydi.

Kürtlerin Osmanlıya katılmasıyla birlikte batıdaki Osmanlı sulhu, Selâhaddin'in sağladığı ve memlûklarince sürdürülen sulh sahasıyla bütünleşti, yakalar bir araya geldi, böylece İslam dünyası bizim Büyük Osmanlı Sulhu diyebileceğimiz yeni bir sürece girdi.

Bu sulh, İslam'ın güçlü olmasını ve Müslümanların birliğini lehlerine gören Kürtlerin Müslümanlar için tam da aradıkları idi. Bu sayede Basra'dan Bosna-Hersek'e, Yemen'den Kazan'a, Cezayir'den Kafkasya'ya İslam dünyası tek parça oldu ve Kürtler, bu devasa sahada yeni bir ivme kazandılar. Beldelerinde huzurla yaşarken Osmanlı orduları ile fetihlerden fethe koştular. Küçük medreselerinde faqi olarak yetişirken Medine, Kahire ve İstanbul medreselerinde alim olarak dünyaya seslendiler; ta Endonezyalara uzandılar.

Onların Büyük Osmanlı Sulhunda hem kendi edebiyatlarında hem Osmanlı edebiyatında vardığı konum, bilenler için kazanımlarının ne kadar büyük olduğunu simgesel olarak anlatmaya yeterlidir.

Moğol istilasını birebir taklit eden Batı istilasını ile karşılaştıklarında Kürt aklı, bu kazanımları yok sayamazdı, yok saymamıştır. O akıl, Batılılaşma karşısında saadetinin felaketle karşı karşıya olduğunu görmüş ve ona muhalefet etmiştir.

TARİKATLAR VE KÜRT AKLI

Önceki bölümde ifade ettiğimiz üzere Moğol istilasını sonrasında Kürt toplum yapısının çatısı; mîrler, ulema ve şeyhler (tarikatlar) bağlamına oturdu.

Önceki bölümde ulemayı ve mîrlikleri değerlendirdik. Bu analizde Kürt toplum yapısının yine esas unsurlarından tarikatları değerlendireceğiz.

İslam aleminde zühd grupları henüz ilk yüzyılda oluştu. Bu zühd grupları zamanla sürekliliği olan yapılara dönüştüyse de ancak Gazzâlî sonrasında bugünkü anlamda tarikatlara

evirildi. O günün dünyasında Hıristiyan tarikatlar, özellikle Katolik Hıristiyanlığa büyük katkı sağlıyordu. Müslümanların zühd grupları ise bir işleve sahip olmakla birlikte Müslümanlar için o katkıyı sağlamaktan uzaktı. Çünkü İslam dünyasında genel olarak teşkilatlanma devlete ait görülüyordu. Sadece çizgi dışına çıkan gruplar, teşkilatlanma yoluna gidiyordu. Bu vaziyet, devletlerin İslâmî değerlerden uzaklaştığı bir evrede ana yapı Ehl-i Sünnet dünyasını mağdur etti.

Sivil yapılar olarak daha önce mezhepler de zühd grupları da genel olarak hiyerarşik bir teşkilatlanmaya gitmemişti.

Tarikat, zühd gruplarının hiyerarşik bir yapıya bürünmesidir. Gazzâlî, Müslümanlar arasında tarikatı teşvik ederek İslâmî yaşam için mezhepler sonrasında yeni bir sivil yapılanmanın önünü açtı. Devlete ait olmama anlamında bu sivil yapılanma, İslâmî hayata yeni bir renk ve yeni bir soluk getirdi. Tarikatlar, ne siyasi örgütlenmeler gibi devletin alternatifi idiler ne de sadece devletin imametine tabi olmak gibi klasik bireysel yurttaşlık noktasında idiler.

Tarikat aslında egemenliği paylaşırma noktasında, otoriter yönetimlerin pek de izin vermeyeceği bir sivil yapılanma idi. Ama kendisini sahipsiz hisseden Müslüman toplumun duyduğu ihtiyaç ve Müslüman devletlerin yönetimlerinin iç ihtilafla iştigalleri bu yapıların oluşup büyümesine zemin hazırladı.

Gazzâlî ile birlikte tarikatlar şekillenmeye başlarken gazi sülûlîk Haçlılara karşı cihadda aktif yer alarak büyük bir itibar kazandı. İslam dünyasının istila edilmeyen coğrafyalarında Zengîler ve Eyyûbîler sivil yapılaşmayı önemsediler, bu mahiyette vakıflar ve tarikatların önünü açtılar. Hem vakıf hem tarikat devletle ilişkili ama doğrudan birer devlet kurumu değildiler. Bu devletlerde Şeyhülmeşayih (Şeyhler Şeyhi) makamı ile tarikatlar hem kontrol edildi hem onlar için faaliyet alanı açıldı.

Abbasî Halifesi Nasır da Bağdat'ta hem Fütüvvet Teşkilatı kapsamında bir tür resmi sülûlîği yaydı hem de Şeyh Abdulkadir-i Geylânî'nin vakıflarının sivil faaliyetlerine izin verdi.

Dolayısıyla Moğol istilasını vuku bulduğunda hem resmi ve yarı resmi tarikatlar hem sivil tarikatlar İslam aleminde aktifti. Moğol istilasından dolayı devlet ile toplumun ayrışması, Müslüman toplumun başta Moğol idarecilerinin bulunmasından dolayı imamsız kalması, tarikatı sivil bir teşkilat/cemaat olarak neredeyse zorunlu hâle getirdi. Bu evrede, bir Müslümanın tarikatsız kalması ile imamsız dolayısıyla cemaatsız kalması hemen hemen aynı anlamda yorumlanarak sapma sürecinde olmak ile bir görüldü.

Tarikatlar, özellikle Moğol istilasını altındaki alanlarda (Türkistan, İran, Irak, Anadolu) devletle toplumun ayrıştığı bir zeminde Müslümanları buluşturan bir mikro ümmet yapısı oldu. Müslümanlar arasında genel ahlakı, ticaret ahlakını, üretim ahlakını korudu, onunla beraber sosyal yardımlaşmayı sağladı, bir tür siyasal iktidardan yoksun iç devlet vazifesi gördü.

Moğol istilasının gevşemeye yüz tuttuğu süreçte ise istila altındaki bölgelerin tamamını kapsayan büyük devletler için beşiklik etti. O günün dünyasında Osmanlılar, Timur Devleti, Babürler, Safevîler, bütün büyük devletler ya doğrudan bir tarikat yapılanması ya da bir tarikatın desteğiyle vücuda geldiler. Tarikatlar, bu yanlarıyla İslam alemine yeni bir istikrar getirdiler.

Ne var ki tarikatlar, sonraki süreçte ardı ardına siyasetten çekildiler. İmam Rabbanî çağında ve onunla simgeleşmiş olarak, geleneksel ulema gibi devletler nezdinde sadece “Emr-i bi'l maruf ve nehyi ani'l münker” noktasında kaldılar. Devletler, tarikatları tahakkümlerine aldılar ve onları sistemin sair unsurlarından bir unsura dönüştürdüler. Dolayısıyla Müslümanların 17. yüzyıl sonrası krizlerinde pek çok sahada tarikatlar siyasi öncülük noktasında kusurlu kaldı.

Moğol istilasına uğramayan alanlarda ise (Memlûklerin idaresi altındaki bölgelerde) Memlûklerin belki sıkıyönetimleri yüzünden tarikatlar nispeten küçük ve sivil bir yapılanma olarak kaldı. Ayrıca aynı bölgede İbn Teymiye akımı da tarikatları sınırlı bıraktı.

Kürtler, buldukları coğrafya ile ilişkili olarak tarikatların büyük devletler kurduğu Moğol istilası bölge ile tarikatların nispeten mütevazı kaldıkları Memlûk idaresindeki saha arasında “arada” idiler ve her iki bölge ile de sıkı temasları vardı.

TARİKATLAR VE KÜRTLER

Gazzâlî'nin etki alanı doğrudan Kürtlere hitap ediyordu. Dolayısıyla henüz ilk günden Gazzâlî'nin fikriyatı Kürtleri etkilemeye başladı. Hatta Kürt ulema arasında “Gazzâlî, Beni İsrailî resullerden değil ama nebilerden üstündür” yönünde bir fikir dahi geliştirdi.

Öte yandan Abbâsîlerin Fütüvvet Teşkilatının şeyhleri Sühreverdîler de Kürttürler ve Bağdat'tan Kahire'ye Sühreverdîlerin Kürt umera ve uleması üzerinde hiç kuşkusuz büyük etkisi vardır. Lâkin onun kendi beldelerinde yerleşik Kürtler üzerinde ne kadar etkili olduğu müphemdir.

Yine İslam aleminin kadim coğrafyasında 12. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlayan, dolayısıyla ilk tarikatlardan biri olan Vefailiğin piri Ebü'l-Vefa el-Kürdî'dir ve tarikatın ilk şeyhlerinden üçü de el-Kürdî olarak nispetlenmiştir. Buna rağmen Vefailik, Kürtler arasında zayıf kalmış ve daha çok Türkmenler arasında meşhur olmuştur.

Kürtler arasında etkili olan ilk iki tarikat Adiy b. Misafir ile Şeyh Abdulkadir-i Geylanî'nin tarikatlarıdır. Her iki tarikat de Hanbeli zihin yapısından gelmektedir ama Ehl-i Beyt konusunda zıt noktalarda idiler. Şeyh Adiy, Şam Hanbeliliğine yakın olarak Emevîlere muhabbet beslerken Şeyh Abdulkadir, Ehl-i Beyt'e karşı derin bir muhabbet besleyen Irak Hanbeliliğinden gelmektedir.

Her iki tarikat de bugünkü Irak Kürdistan'ında Sincar çevresinde faaliyet göstermiştir. Şeyh Adiy'nin tarikatı, Ehl-i Beyt'e derin muhabbet duyan Kürtler arasında yayılmakta güçlük çekti, nihayetinde İranî unsurların dahil olup yapısını değiştirmesiyle Dürzilik gibi İslam'ın tamamen dışına çıktı.

Kadirilikte ise bizzat Şeyh Abdulkadir'in oğullarından Şeyh Ebû Bekir Abdulaziz, Eyyübîlerle beraber Haçlılara karşı cihada katıldıktan sonra onların himayesinde Sincar'a yerleşip tarikatını Kürtler arasında yaydı.

Ne var ki Kadirilik, Moğol istilası altındaki coğrafyalardaki tarikatlardan farklı olarak, henüz araştırılmayı bekleyen sebeplerle, istila altındaki Irak'ta büyük bir devlete beşiklik etmedi, daha sonra da tarih boyunca da bir devlet oluşumuna öncülük etmemiştir.

Diğer yandan da tarikat, Eyyûbîlerden sonra belki Şam ve Mısır'daki Kürt ulemanın fıkhıta Şafiî mezhebini terk etmemekle beraber İbn Teymiye'nin etkisine girmeleriyle de ilişkili olarak Kürtler arasında ağır yol aldı. Moğol istilası sürecinde galiba kendilerini Ashab aileleriyle ilişkilendiren, bundan dolayı bir tür şeyh konumunda görülen mîrler, Kürtler arasında tarikat şeyhlerinden daha etkindiler.

Yine Şeyh Ali Safevî ve ondan yüzyıllar önce Şeyh Ebü'l-Vefa gibi pek çok şeyh Kürtler arasında yetişti ama daha çok Türkmenler arasında taraftar buldu.

Nihayetinde şunu söylemek mümkündür: Kesin olmamakla birlikte tarikatların Kürtler üzerinde etkili olması, özellikle Kürt siyasal aklına yön vermesi, Moğol istilası sonrasında nispeten geç gerçekleşti, belki ancak 15. yüzyılda ve tarikatların artık siyasetin dışında kalmayı tercih ettikleri çağlarda mümkün oldu. Eyyûbîlerin Gazzâlî'nin etkisinde gazi sûfi oldukları muhakkaktır ve onların büyük devlet kurmalarında o Gazzâlîci gazi sûfilik, neredeyse en önemli paya sahiptir. Buna rağmen tarikatların neden Moğol istilası sonrası çağda, Kürtler arasında Eyyûbî benzeri bir oluşum oluşturamadıkları araştırılması gereken hususlar arasındadır.

Buna rağmen Moğol istilası sonrası çağda bütün İslam aleminde olduğu gibi Kürtler arasında da tarikatların umera ve ulemanın yanında sosyal ve siyasi hayatın çatı unsurlarından biri hâline geldiğini kabul etmeliyiz.

Tarikatlar, Kürt ulemayı da etkisi altına aldığı Kürtler arasında tasavvufî derin aklın da oluşmasına vesile oldu ve o tasavvufî derin akıl Melayê Bateyî, Feqiyê Teyran, Melayê Cızîrî ve Ahmede Xanî gibi büyük ediplerin yetişmesini sağladı. Bu edipler ve takipçileri, zamanla hem ulema hem toplumun nispeten ilimden haberdar kesimleri arasında hızla etkili oldular. Daha önce Kürt edebî birikimi, dengbêjler üzerinden aktarılırken kasidevanlar yeni bir dengbêj kesimi olarak büyük Kürt ediplerinin kasidelerini bütün toplumsal zeminlere taşıdılar, ulema ve meşayih de ayet ve hadislerden hemen sonra hep o edipleri andı. Dolayısıyla bu edipler, Kürt aklına yeni bir ufuk açtılar. Kürtler geçmişten beri kendilerini atasözleri üzerinden ifade ederlerken artık kendilerini o sufi ediplerin dizeleri üzerinden de ifade ettiler. Onların pek çok kasidesi, Kürt halk hikayesiyle kaynaştı ve zihinleri etkiledi.

TARİKATLAR VE KÜRT SİYASETİ

Tarikat şeyhleri, 18. yüzyılın sonlarına kadar mîrlerin yanında Osmanlı padişahlarının yanındaki ulema ve meşayih ile hemen hemen aynı konumda kaldılar, siyasetin arka planında vardılar ama asla siyasetin önderi veya siyasi bir şahsiyet değildiler.

Kürtler ve tarikatlar arasındaki ilişki 1827'de vefat eden Şeyh Halid-i Zülcenaheyn el-Bağdadî el-Kürdî ile yeni bir boyut kazandı. Şeyh Halid, Nakşibendi tarikatını hem ilmi bir boyutla hem halk kitlelerine açık olarak Kürtler arasında yaydı.

O Nakşibendîliğe intisap ettiğinde tarikat elbette Timur Devleti'ne ya da onun varisleri Babûrlara beşiklik edecek yapıdan epey uzaktı, siyasetle arasına epey mesafe koymuştu. İmam Rabbâbî'nin çizgisi üzerinde Müceddidî bir yoldaydı. Siyaseti sadece “emri bi'l maruf ve nehyi ani'l münker” bağlamında etkileme konumundaydı.

Şeyh Halid, Batı'da ulus devletlerin oluştuğu, Batıcılığın Osmanlıyı laikleştirip Kürt mîrliklerini dağıttığı bir süreçte İslam'ın yardımına olduğu kadar Kürtlerin de yardımına ulaşmış İlâhî bir yardım gibidir. Hakikatte Şeyh Halid, kendisinden sonra neredeyse bütün İslâmî hareketlerin oluşumunda etkili olduğu gibi, modern dönem Kürtlüğünün atası olarak kabul edilecek kadar Kürtlük üzerinde etkili olmuştur.

Kürt mîrlikleri devrinde dillerine varıncaya kadar ayrılmış farklı Kürt toplulukları Şeyh Halid'in önderliğinde Erzurum'dan Tikrit'e, Zagros Dağlarından Afrin'e hatta Bağdat'tan Kahire'ye ve Hicaz'dan İstanbul'a kadar iletişime ve etkileşime geçmiş, tarikat bağı üzerinden zihniyet olarak birbirine yaklaşmış ve aşiretler topluluğundan modern bir ulus boyutuna doğru tarihî bir rol almıştır. Şeyh Halid'in yabancı araştırmacılarca görülen bu rolü bugün Kürtler arasında sosyalizmin ve Amerikancı yapıların etkisiyle görmezden geliniyorsa da asla hep öyle kalacak değildir.

Şeyh Halid, Nakşibendiliğin törpülenmiş de olsa siyasal yönünü Kürtler arasına taşıdı, Kürtleri aşiretleri aşan bir örgütlenmeye kavuşturdu ve mîrlikler dağıldığında onlara hazır bir siyasi önderlik olarak tarikatları hazırladı. Onun önderliğinde belki dünyevi Kürt sultanları yetişmedi ama tarikat ehlinin manevi “sultan”, “gavs” olarak andığı nice büyük şahsiyet yetişti ve yetişmeye devam etmektedir.

Onun vefatının üzerinden çeyrek asır geçmeden Kürt mîrlikleri tarihe karışırken Seyyid olarak bilinen ya da soy olarak “Ashabın torunları” ile ilişkilendirilen Kürt şeyhleri Kürtlerin başına geçtiler. 19. yüzyılın sonlarında neredeyse bütün Kürtler, tarikatlar veya onların kimi şeyhlerin varisleri tarafından yönetilmektedir.

Batılılaşma yaşlı Kürt mîrliklerini siyasal kararlar ve askeri hareketlerle kısa sürede kaldırdı ama aynı başarıyı genç Kürt tarikatları karşısında gösteremedi. Kürtler, Batılılaşmayı genellikle önlerinde şeyhler varken karşıladılar ve Batılılaşma, İslam'ın bütün kazanımlarını yok etmeye çalışırken o mahiyette Kürtlüğü de tarihten silmeye yöneldi.

Kürtler, Müslüman toplumların genelinden farklı olarak oldukça zinde bir şekilde önce Batı istilasını savaştılar, ardından İslam dünyasında kurulan laik yönetimlerle mücadele ettiler

Sekülerleşen Kürtlerin Batılı devletlere yakarılarına rağmen Batılı devletler ve hemen akabinde onların kontrolündeki İslam dünyası ulus devletleri Kürtlerin gözyaşlarına bakmadı. Batılı devletler, Kürtler için hiçbir siyasal iktidar alanı açmadıkları gibi, Batıcı ulus devlet yöneticileri de Kürtlere hiçbir kültürel hak tanımadılar. İki yapı bir arada Kürtlerin üzerine vardığında siyasal olarak tükenen Kürtler kültürel olarak da tarihi bir krizle yüz yüze kaldılar.

İşte bu noktada sivil yapılar olarak tarikatlar ve ulemanın medreseleri Kürt edebiyatı ve kültürünü yaşatmak için hayati bir rol oynadı. Kürt toplumsal yapısını moderniteye karşı korudu ve yaşattı. Ayrıca Kürt meşayih ve uleması, baskılar karşısında canını vererek kendisinden sonraki çağlara kahramanlık ve fedakârlık hatıraları bıraktı. Bugün Kürtler içindeki seküler

yapılar dahi propagandalarını Seyyid Ali, Şeyh Şahabeddin, Şeyh Ahmed Berzanî, Şeyh Said ve arkadaşları ve Seyyid Rıza'nın cesaretleri ve fedakârlıkları üzerinden yapmaktadır.

KÜRT AKLI VE KADIN

Müslüman aklı, cinsiyet ve yaş farkı olmadan Müslümanların ortak aklıdır. Hz. Peygamber salallahu aleyhi vesellem zamanında Müslüman kadın, görüşünü açıkça beyan eder ve Hudebiye'de Ümmü Seleme validemiz örneğinde olduğu gibi kadının görüşü erkekte olduğu gibi, uygun görüldüğünde tatbik edilirdi.

Hulefayı Raşidin Devri'nde Müslüman kadın, cihadın pek çok safhasında, kara ve deniz seferlerinde yerini aldı. Kadınlar, genel olarak erkek işi olarak görülen cihada katılmakla İslam'ın dünya hakimiyetinde doğrudan rol aldılar.

Hz. Aişe validemiz, Cemel Vakası'nda siyasi bir tarafın sözcüsü konumunda olmuş, bu müteessif vakanın ardından, siyasetle arasına mesafe koysa da Müslümanların en çok görüş sordukları arasında yer almıştır.

Kerbela Vakası'ndan sonra Hz. Zeynep; Hz. Hüseyin'in davasını Yezid'in ve diğerlerinin karşısında bile hakkıyla dillendirmiştir.

“Laiklik” denince hep modern devrin uygarlık laikliğini biliriz. Oysa kadim bir “kültür laikliği” var ki İslam henüz ilk devirden itibaren onunla mücadele etmek durumunda kaldı.

“Kültür laikliği” ve “kültür tağutları”, ilk günden İslam'la mücadele etti. Modern devrin “uygarlık laikliği” ise İslam dünyasına yayılırken “kültür laikliği”nin bütün olumsuzluklarını İslam'a yükledi. Bu, “aldatma çağıının” dehşet verici bir modernist operasyonudur.

İslam'a karşı son yüzyıllarda Şarkiyatçı (oryantalist) ve “yerli” Şarkiyatçı bir operasyon yürütülmektedir. Kürtler, Müslüman olarak bu operasyona maruz kaldıkları gibi, Türkiye zemininde bir de “Şarkçı” bir operasyonla karşı karşıyadırlar.

Şarkiyatçılar, İslam araştırmaları adı altında hakikatte İslam'ı yok etmeye çalışmaktadırlar. Türkiye'de de “Şarkçılar”, geçmişte “Şark”, bugün “Doğu” diye ötekileştirdikleri Kürt zeminini aşağılama, itibarsızlaştırma çabasını açıkça sürdürerek Kürtleri asimile etme çabası vermektedirler.

Türkiye'de çoğunluğu Sol kesimden, bir kısmı son yıllarda Sağ kesimden gelen Şarkçılar, başta sinemada olmak üzere Kürtleri kadın hakları konusunda dünyanın en menfi toplumu olarak tanıtmaya yoluna gittiler. Öyle ki neredeyse “Kürt” eşittir “kadınlara zulmeden” gibi bir özdeşleştirmeye gittiler. Tamamen Şarkiyatçıların taklit edilmesine, onların “Müslüman” eşittir “kadına zulmeden” özdeşleştirmesinin tamı tamına bir uyarlamasına dayanan bu özdeşleştirme, ne yazık ki geniş bir toplumsal zemine yayılan, etkili bir algı oluşturdu.

Toplumun düşük kesimlerinin olumsuz gerçekliğini bütün topluma genelleyen bu algı, aynı zamanda söz konusu kesimlerin İslam'dan uzaklaşmasından dolayı yaşadığı yozlaşmışlığı da doğrudan İslam'la ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla Kürtlerin yozlaşmış kesimlerinin özellikle “kültür laikliği”nden kaynaklı sorunları doğrudan İslam'la ilişkilendiriliyor. Ardından Kürde, İslam'dan uzaklaşması durumunda o yozlaşmışlıktan kurtulacağı yönünde bir düşünce dikte ediliyor. Bu operasyonun içinde olanlar, Kürdü yücelik kaynaklarından uzaklaştırmak

gibi ırkçı ve insanlık düşmanı bir eğilim içindedirler. İslam'ın Kürtleri yücelttiğini biliyorlar. Kürtleri İslam'dan uzaklaştırarak onları o yücelik kaynağından yoksun bırakmak istiyorlar.

Müslüman Kürt kadını ile ilgili algı operasyonlarını gerek görsel araçlardan izlediğimde gerek bizzat sözlü olarak dinlediğimde zihnimde hemen zıt iki tablo oluştu: Bir yandan hakikatte büyük değer gören Kürt kadını, öte yandan algıda her yanıyla mağdur bir Kürt kadını.

Henüz sosyolojik araştırmalara başlarken şunu biliyordum: Bizim yöremizde (Midyat-Dargeçit-Gercüş havzasında) çok sayıda hanım ağa konumunda kadın vardı. Tamamı takva ehli, ilim ehlini destekleyen ve bildiğim kadarıyla tamamı hacca giden bu hanım ağalar, toplumun vicdanı gibiydiler. Çoğu zaman kocaları veya oğulları köyün muhtarı iken köyün gerçek reisi onlar idi. Onlar bir “ana” ve bir “hala” olarak herkesin adaletlerine güvendiği, İslam'a ve İslam şeriatına büyük bir sevdıyla bağlı şahsiyetlerdi. “Hacı Zeynep” diye çocukluğumda pek çok menkıbesi anlatılanlardan bir misale bakılırsa onların bir kısmı aynı zamanda bir erkekten daha otoriterdi. Ama onların adı adaletsizlik ve zulümle asla anılmazdı.

Öte yandan Kürtler arasında erkek, eşi için belki çok az “kültür toplumu”nda görülebileceği üzere “hevala min (yoldaşım/arkadaşım)” diye söz ederdi.

Kürtler arasında kadınlar için “hermet” yani “Saygı duyulan kadın” denirdi. “Hermet” olmak, hiç kuşkusuz bir yücelikti. Evi evirip çeviren, kadını ve o vazifeyi gören kadına “Kevanî” denirdi. Evin bütün düzeni “Kevanî”den sorulurdu. “Kevanî” olmak, özellikle birden çok gelinin aynı evde barındığı büyük evlerde büyük bir makamdı.

Birinin hanımı vefat ettiğinde “derîkê wî hat girtin (kapısı kapandı)” ya da “mala wî xirabu” denerek kadın ile ev bir tutulurdu.

Hanımını döven erkek, saygı görmezdi; ama kadının kocasına itaati kadın için üstün bir özellik kabul edilirdi. Kadınlar kocalarına itaati yücelik bilseler de evin iç işlerini tamamen ellerinde bulundururlardı. Köy istişarelerinde halaların, annelerin ve büyük annelerin yeri vardı. Aşiretler arası çatışma veya başka bir sebepten yaşanan vakaların acıları da esasen kadınların maharetiyle dile getirilmiş ama dengbêjlerin dili üzerinden yaygınlaştırılmıştır.

Şeyhlerin hanımlarına “yadê/anne” denirdi. Seydaların hanımlarına ise “jina seyda/seydanın hanımı” değil, “jin seyda/hanım seyda” denirdi ki köy ve kasabalarda okumuşluğu bir miktar hadis ve fıkıh düzeyine ulaşan jin seydaların konumu kimi zaman seydanın konumuyla yarışlıyordu. Jin seydalar, henüz genç yaşta köylerin emin eli, vicdanı ve aile içi sorunlarda danışılacak makamı konumuna çıkarlardı.

Tarih araştırmalarına geçerken zihnimde bu sosyoloji ve bu sosyolojinin tamamen karşısında Şarkiyatçı/Şarkçı algı bir arada ve çatışma hâlindeydi. Bir yandan ezilen bir Kürt kadını profili, öte yandan ağalık makamındaki bir Kürt kadını.

Dikkatimi çeken bir diğer husus da köylerde vakıflarımızın çoğunun baba anne vakfı olması ve ailenin o baba anne vakfı ile ve baba annenin kendisi ile gurur duymasıydı. Kadının miras hakkından mahrum bırakılması ise bununla açık bir tutarsızlık oluşturuyordu.

KADINLAR VE SİYASET

Müslüman kadın, İslam tarihi içinde “kültür tağutu”nun/ “kültür laikliği”nin İslam medeniyeti aleyhinde alanını genişletmesinden zarar gördü. “Kültür laikliği” İslam medeniyeti aleyhine alanını genişlettikçe kadın, önce siyasette, sonra toplumsal yaşamda geri plana düştü ya da kadın “saray kadını” olarak menfi bir rolde öne çıktı. İslam medeniyetinin ihya edildiği süreçlerde ise Müslüman kadın, yeniden ve İslâmî denge içinde toplumsal ve siyasal vazifeler gördü.

İlk Müslüman Türk devletlerinde kadın, arka planda siyasal bir güce sahip olsa da “Terken Hatun” olarak genel olarak isimlidir, siyasal hayatta özellikle veliaht seçimleri sırasında vardır. Onun dışında devletin normal zamanlarında görünür bir siyasal konumda değildir. Hâlbuki Eyyûbîlere geldiğimizde Eyyûbî kadını, hanım, hala, anne ve kız kardeş olarak kimi zaman siyasal hayatın içindedir ama sürekli bir şekilde siyasal hayatla sosyal hayat arasında güçlü bir köprüdür. Dolayısıyla siyasi bir kişiliktir.

Eyyûbîler ve Zengîler, birbirinin devamı iki devlettir. Zengîlerde kadın; sultan kızı ve atabeg hanımı olsa da genellikle siyasal zemine uzaktır ve ismi bilinmemektedir. Oysa Eyyûbîlerde kadın Sittü Şam Hatun, Azra Hatun, Zümrüd Hatun, Gaziye Hatun, Dayfe Hatun olarak bizzat ismi ile vardır. Kendi adına ama devletten bağımsız olmadan sosyal bir faaliyet gerçekleştirmektedir.

Nüreddin ve Selâhaddin, aynı İslâmî havzada ve aynı anlayış üzere yetişmişlerdir. Oysa İsmetüddin Hatun, Nüreddin’in yanında saygın, dindar ve hayırsever bir kadın iken Selâhaddin’in yanında aynı zamanda açık bir şekilde bir siyasal danışmandır.

Eyyûbî kadınları, başka hanedanlara gelin olarak gittiklerinde de sultanların diğer kadınlarından daha çok öne çıkarlardı.

Anadolu Selçukluları ile Eyyûbîler çağdaş devletlerdir. Oysa Selçukluların özellikle Eyyûbî öncesi ve Eyyûbîlerin güçlü dönemlerinde kadınlarının adı bilinmezken Alaeddin Keykubad’ın hanımı Adile Sultan, Selçuklu tarihinde görülmemiş bir şekilde idam edilecek kadar siyasal bir kişiliktir. Selâhaddin’in kardeşi Melikü’l-Adil’in kızı olan Adile Sultan, dindarlığı, şahsiyeti ve toplumun manevi bir annesi olarak Selçuklu tarihine geçmiş, Selçuklu tarihçilerince bir evliya gibi anılmıştır.

Erbil Hükümdarı Gökböri’nin hanımı Rabia Hatun da tasavvuf dergahları ve medreseleri ile toplumsal hayata yön vermiştir. Bu yanı sıra Miranete Hanım onun yakın tarihteki mirasçısı gibidir. Müks beylerinin kızı olan o önder kadın, Norşin’e gelin olarak geldiğinde babasının evindeki medrese kurumunu kocasının mirlığına taşır, bir medrese inşa eder, o medrese için bir vakıf oluşturur. Böylece kocasının hanedanına ilme hizmet gibi mukaddes bir yan katar ki onun bu hizmeti bugün Kürt dindarlığında çok büyük bir pay sahibidir.

Bu geniş tablonun ardından Müslüman Kürt kadınının tarihteki yerini en çarpıcı şekilde ortaya koyan iki misali anmanın yeri gelmiştir.

İslam tarihinde ilk kez açıktan bir devleti yöneten kadın bir Eyyûbî kadını olduğu gibi, İslam tarihinde Abbâsî Halifesinin tepkisine yol açacak şekilde adına para basıp açıkça büyük hükümdarlık yapan ilk kadın da Eyyûbîlerin gelinidir. Kürtler ve kadın meselesini işleyip

bugüne kadar bu iki misali atlayanlar, tarihi doğru tahlil etmemişlerdir. Halep Hükümdarı Dayfe Hatun ve Mısır Melikesi Şecerettüdü’den söz ediyoruz.

Dayfe Hatun, Selâhaddin’in kardeşi Melikü’l-Adil’in kızı ve Selâhaddin’in Halep hükümdarı oğlu Melikü’z-Zahir’in hanımıdır.

Melikü’z-Zahir’in vefatının ardından oğlunun hamisi olarak Halep’i yönetmeye başladı ve Kürt geleneklerinde asil kadınlarda hep görüldüğü üzere, kardeşlerinin lehine değil, kocasının ailesinin lehine faaliyette bulundu, kocasının evlatlarının hükümdarlıklarını sürdürmeleri için kardeşlerini karşısına almakta bile bir beis görmedi.

Devrin tarihçisi ve büyük alimlerinden İbnü’l-Adim’in açık ifadesiyle Halep Eyyübî hükümdarlığında iç ve dış meseleler fark etmeksizin önce divanda ulema ve umera arasında görüşülür, nihayetinde Dayfe Hatun’a arz edilirdi, Dayfe Hatun onaylarsa karar yürürlüğe girer, aksi halde iptal edilir veya tashih edilmek üzere divana geri gönderilirdi. Klasik bir cumhurbaşkanlığı makamını andıran bu konum, Müslüman Kürt kadının siyasetteki etkin yerini ifade eder. Öte yandan Adile Hatun’un kız kardeşi olan Dayfe Hatun; tarihte saygın, dindar, adil ve memleketin annesi konumunda büyük bir kadın olarak anılmıştır.

Şecerettüdü’e gelince Melik Adil’in torunu, büyük hükümdar Melikü’s-Salih Necmeddin el-Eyyüb’ün önce cariyesi, sonra hanımıdır. Melikü’s-Salih, bir dizi Memlûkü hükümdar olarak yetiştiren üstad bir hükümdardır, bir tür asker yetiştirme uzmanıdır.

Melikü’s-Salih pek çok memlûke sultanlık yapacak kabiliyette çocukluktan yetiştirdiği gibi Şecerettüdü’ü de siyasi bir şahsiyet olarak yetiştirmiş, ona kendi hattını (el yazısını) ve imzasını (alametini) öğretmiştir. Öyle ki Melik vefat ettiğinde Şecerettüdü hattını ve imzasını taklit ederek Melikü’l-Muazzam Hasankeyf’ten Kahire’ye yetişinceye kadar devleti yönetti, onun katledilmesinden sonra ise Ümmü Halil unvanıyla İslam tarihinde ilk kez görülecek şekilde bizzat hükümdarlığı üstlendi. Adına para bastı.

Kürtlerin zihin dünyasında biri müspet, diğeri menfi bu iki kadın, İslam tarihinde kadınların çıkabilecekleri en üst siyasi makama Eyyübî Devri’nde çıkmışlardır. Dayfe Hatun, Kürtler arasında hep iyilikle anılmış, Şecerettüdü ise hep ihanetle. Ama neticede başka Müslüman toplumlarda kadın için gözlenmeyen bir makam bu iki kadına nasip olmuştur.

Sanırım Şecerettüdü’ün menfi rolüyle, kadın unsuru Kürtler arasında zayıflamış ama Miranete Hanım örneğinde olduğu gibi hiçbir zaman kadın, saygın konumunu yitirmemiş, Kürt aklının bir tarafı olmaktan uzaklaşmamıştır.

Mirasa gelince niye erkeğe göre kadına mirasın yarısı verildi, bağlamında bir tartışma yapılacaksa Müslümanların buna vereceği sağlam ve kesinlikle ikna edici bir cevabı vardır. Nitekim kadın, mirasını yarısını almışsa da Müslüman toplumun daima zengini olarak öne çıkmıştır. Ama kadının hiç miras almadığı çağlara geçtiğimizde, bu Kur’an-ı Kerim’in açık hükmüne rağmen kültür tağutunun/ “kültür laikliği”nin İslam’a karşı alanını genişletmesinin bir neticesidir. “Kültür tağutu”nun bu zulmüne rağmen kadın kocası veya kimi zaman erkek kardeşi vefat ettiğinde bütün mirasın sahibi konumuna da çıkabilmiştir.

KÜRT AKLININ SAPTIRILMASI MI? YENİ BİR KÜRT AKLI MI?

Moğollar, toplumların kendilerine karşı direnmekten vazgeçmesini “akıllanma”; Batılılar ise halkların kültürel istilayı kabul etmesini “aydınlanma” olarak tanımlamışlardır.

Hakikatte Moğollar karşısında “akıllanma” ile Batılılar karşısında “aydınlanma” arasında kayda değer bir fark yoktur. Her ikisi de toplumların, yaşamlarını korumak ve daha az zulüm görmek için bir güce istemeden boyun eğmesini ifade eder.

Moğollara boyun eğip divitlerinin mürekkebinin onlar adına tüketen zamanın “aydınları”, Moğol istilasında hep maktulleri itham ettiler. Onların mantığında maktul, “akıllı davranmayı” boyun eğmemekle kendi katline sebep olmuştur.

Sosyalist Kürtçüler de Kürtlerin Batılılaşma ve Batı karşısında yaşadıkları mağduriyette hep Kürtleri itham ederler. Bu “öğrenilmiş” akla göre; Kürtler “akılsız” oldukları için, Batılılara boyun eğmeyi bilmediler, başka bir ifadeyle “Batılıların kalbine girmeyi başaramadılar.” Bundan dolayı bugün yapılması gereken “akıllanmak”, yani Batılıların takdirini kazanacak bir yol bulmaktır!

Bu görüş, öylesine romantik bir boyuta ulaşmış ki sosyalist düşüncesizlik bir yana kendilerini muhafazakâr gören bazı Kürtçüler dahi her tür Batı ve Batılılaşma eleştirisini “Kürt çıkarlarına düşmanlık” ile bir tutuyorlar. Batı ya da Batılılaşma eleştirisi yaparı, tartışmasız “Kürt düşmanı” ilan ediyorlar.

Şunu unutuyorlar:

Moğollar, insanları işlerine yarayacak olanlar, ne faydalı ne faydasızlar ve kendilerine düşmanlık yapan zararlılar diye sınıflandırdıkları gibi, Batılılar da istila sürecinde insanları Darwinci yaklaşımla, gücüne göre sınıflandırdılar. Bunun özeti şudur: Güçlünün gücünden yararlanmak ve zayıfı güçlünün önüne rüşvet/yem olarak atmak.

Bu sınıflandırma ile Türkler, Araplar ve Farslar nüfus ve nüfuzları ile Kürtlere tercih edildi ve Kürt, genel siyasette Batı’ya bağımlı ulus devletlerin önüne atıldı. Ulus devletlerin siyaseti asla Batı’dan bağımsız değildir.

Mesele Kürtlerin dağınık olmaları ya da boyun eğmeyi bilmeyecek kadar “akılsız” olmaları değildi. Kürtlerin nüfusları ve nüfuz alanları ile zayıf bulunmasıydı.

Aksini düşünelim: Kürtler, 20. yüzyılın başında Körfez kıyısındaki Arap kabilelerinden ya da Doğu Akdeniz’deki Araplardan daha mı dağınıktılar? Tam aksine o yüzyılda bölgesel de olsa sağlam bir Kürt birliği vardır ve Arap emîrlere verilen desteğin onda biri, herhangi bir Kürt paşası veya beyine verilse ortaya farklı bir siyasal yapı çıkacaktır. Ama Batılılar, değil böyle bir desteği vermek, Fransa’nın Suriye örneğinde olduğu gibi, bir ana sınıfında dahi eğitimin Kürtçe yapılmasına izin vermediler.

Bu, Batı’nın mahzenlerinde alınmış “ortak” bir karardır. İngilizler ve Fransızlar bir yana Ruslar da bu karara tabi oldu. Nitekim Sovyetler Birliği’nde nüfusları on binlerle ifade edilen mikro halklara devletler verilirken Stalin, Kürtlere verilmiş bir hakkı ellerinden alıp onları yok etmek üzere sürgün etti.

İngilizler, küçük ve tamamı köleleştirilen bir nüfusa ait adalara istiklal verirken Şeyh Mahmud Berzenci’yi sindirme yönünde hareket etti.

Fransızlar, Lübnan’daki farklı din ve mezheplerden kabileleri zoraki birleştirirken tam bir birlik içindeki Suriye Kürtlerini diri diri toprağa gömmeye gibi, dünyanın en ağır işkenceleriyle diskalifiye etme yoluna gittiler.

İSLAM'IN YÜCELİĞİNDEN DARWİNCİ SİYASETE

Kürtler, İslam'ın en güçlü döneminde ona tabi oldular ve İslâmî sistemin tam da merkezine birleştirici bir unsur olarak yerleştiler. Bunun için iç ihtilaflarda pek zarar görmedikleri gibi, yönetim kimin eline geçerse geçsin, İslâmî dönem sürdükçe Kürtler hep kârlı çıkan taraflar arasında yer aldılar. Bir yandan kendi coğrafyalarında hüküm sürerken öte yandan büyük devletlerin merkezinde daima saygı gördüler ve konum elde ettiler. Bunun yansıması olarak Mekke ve Medine'de de hep üst konumlarda yer aldılar.

İslâmî dönemin vaziyeti bu iken Batılılaşma ile birlikte Kürtler, aşağılanma, dışlanma ve yok sayılma ile karşı karşıya kaldılar. Batı, gücünün doruğunda iken kapılarını Kürtlere kapattı; Kürtlerin görüşme müracaatlarını bile teşhir ederek onları hedef hâline getirdi.

Batı, ulus devletlere efendileri olarak ne kadar "sadık" olduğunu Kürtleri dışlayarak ispatlama yoluna gitti, Darwinci güç teorisine dayanan siyasetiyle, Kürtleri politikaları için kurban seçip ulus devletlerin önüne attı.

Batı siyasetinin ardındaki Darwinci güç mantığını ve bunun Batı siyasetine yansımasını görmeden Kürtlerin bugünü ile ilgili doğru politikalar geliştirmek mümkün değildir. Kürtlerin yaşadıklarını ters yüz ederek meselelere bakmak ise Kürtleri özgürlük adına yok oluşa doğru götürür.

Bugün Batı, günden güne zayıflama yolundadır ve sosyalist yapılar, tam da bu zayıflama sürecinde siyaset denklemine Batı ile temas kurmayı, Batı'yı dikkate almayı değil; Batı'ya tam bir teslimiyeti ön görüyorlar. Sosyalistler sırf Batı'nın kabulüne karşılık, bütün değerleri ayaklar altına almayı ön gören bir siyaset önerisi yapıyorlar. Buna da "Kürtlüğü yeniden yaratmak" diyorlar. Akılları şudur: Stalin, Kürtleri imha etmek istedi ve biz Stalinist olursak kurtuluruz. Mustafa Kemal, Kürtleri haklarından yoksun bıraktı, Mustafa Kemal'in yoluna girerek özgürleşiriz.

Meselenin ayrıntılarına girmeden Batı'ya teslim olma hırsının Kürtler açısından oluşturduğu tehdidi basit bir misalle izah edelim: İnkâr edilemeyecek bir şekilde Batılılaşma ve özellikle post modern Batılılaşma, açık bir nüfus azalması sorunu oluşturuyor ve Kürtler bunun etkilerini başka toplumlarla birlikte yaşadıkları sahalarda açıkça görmeye başladılar. Peki, bu durumda Kürtler gibi nüfusu zaten sınırlı ve asimilasyona uğrayan bir toplumun Batı'nın aile ve cinsiyet politikalarına bayraktarlık yapması onların lehine olabilir mi?

Belki yazdıklarım bugün anlaşılmayacak veya romantizme kapılanlar için boş sözler gibi kalıp gidecektir. Ama bunları yazmak tarihî bir sorumluluktur. O sorumluluktan kaçmayacağım.

"DEĞERSİZLİK AKLI"

Yakın bir döneme kadar, Şarkiyatçıların anlattıkları Türkiye'de Şarkçıların anlatımıyla sentezlenerek "Kürtlerin İslam tarihinde yeri yoktur!" şeklinde tümüyle uydurma bir söylem geliştirildi. Buna karşı tarihî belgeleri sergileyip topluma sunduğumuzda ise bugün telaş içinde yeni bir propaganda yapılmaktadır: Kürtler, İslam tarihinde önemli bir yere sahiptiler ama artık dünya değişiyor. Kürtler, günün gerçekliği içinde İslam'la bağlarını kopararak yeni dünyada var olmak durumundadırlar.

Her iki propagandanın yapıldığı dün ve bugün Batı, Kürtlere ne verdi ve Kürtlerden ne aldı? Gerçekçi olalım: İslam, Kürtleri çoğaltırken Batı azaltıyor. İslam, Kürtlerin nüfuz alanlarını büyütürken Batı daraltıyor. Hakikat budur ve Batı, bugün Kürtlerden daha fazlasını

istemektedir: “değersizlik siyaseti” daha doğru bir ifadeyle “değer düşmanlığı siyaseti”, İslam aleminde devletler bir yana, toplumlara hatta bireye dayatılan “post modern laiklik”. Batı, dün devletlerin laik olmasını dayatıyordu, bugün toplumların laik olmasını dayatıyor.

Toplumların kendilerini tamamen dinden bağımsız tanımlamalarını talep ediyor ve sosyalist gruplar, bunu kabul etmek bir yana siyasal ve sosyal laikliğin İslam alemindeki savaşçıları olmayı “yeni Kürt aklı” diye önümüze koyuyorlar. Bir daha ifade edelim: Sözde yeni Kürt aklı adına Kürtlerden talep edilen siyasal veya sosyal laikliği benimsemek değil, onun savaşçıları olmak, onun uğruna can vermektir. Bu, Kürtleri laikliğin İslam dünyasındaki savaşçıları, paralı askerleri hâline getirmektir. Peki, buna karşılık bugüne kadar Kürtlere ne verildi? Kocaman bir hiç! Ne verilecek o da belirsiz! Ortada bir anlaşma bir söz dahi yok!

Toplum adına yapılan siyaset tabiatı itibariyle değer önceliklidir. Zira toplumlar ve özellikle siyasal haklardan yoksun toplumlar, ancak değerlerle yaşar. Kürtler de siyasal haklardan yoksun kaldıklarında değerleriyle yaşadılar.

Hakikat bu iken Kürtleri değerlerden soyutlamak bir yana, onu tamamen değer düşmanı olarak konumlandırmak nasıl bir akıl?

Ne yazık ki bugün Kürtlere dayatılan akıl budur ve bu küresel akla, bir dönem Batı alfabesine “Türk alfabesi” dendiği gibi “yeni Kürt aklı” demek gibi bir eğilim vardır. Her tür değere düşman bir akıl... Öncelikle böyle bir aklın özgünlüğü yoktur, ikincisi böyle bir akıl, herhangi bir halkın aklı olarak kabul edilemez. Zira bu “akıl” küresel beşerî yapının değerlerden soyutlanmış, zaman zaman ortaya çıkıp insanlığın tepkisiyle karşılaşınca marjinalleşip sinen bir düşük eğilimden ibarettir.

Kürtler, İslam’la birlikte kurtarıcı (Batılı ifadeyle mesihanik) bir toplum düzeyine çıktılar. Selâhaddin’in Kudüs’ü kurtarması bu kurtarıcı role bir simge kazandırmış olmakla birlikte Kürtler İslam tarihi boyunca manevi kurtarıcı (şeyh/mürşid/alim) konumunda oldular. Bugün de İslam dünyasının pek çok mürşid ve alimi Kürt’tür veya Kürtler arasında yetişmiştir. İslam aleminin neredeyse bütün mürşid ve ulemalarının ise icazet zincirinde Kürt şahsiyetler vardır. Hindistan’da Şah Velîyullah Dehlevî’den Cezayirli Seyyid Abdulkadir’e, Kafkasyalı Şeyh Şamil’den Hicaz ve Filistin ulemasına... Bunun doğruluğunu kanıtlayacak misaller gözler önündedir. Kürtler, İslam’ın kurtarıcı davasının tam merkezindedirler. Öyle ki İmam Hasan el-Benna dahi, bir görüşe göre Kürt’tür. Bunu bir İhvan liderine sorduğumda “Değildir” demem, diye cevap verdi. Ama İmam el-Benna’nın Şeyh Muhammed Emin el-Kürdî’nin evlatlarından ders aldığı malumdur. Öte yandan Türkiye’de Kürtlüklerinden zerre kuşku duyulmayan Kozan beylerinin torunlarından Necmettin Erbakan’ın dahi yakın bir döneme kadar biyografisi salt Kürt kökeni belli olmasın diye saklanmıştı.

Kürtleri, bu kurtarıcı rolünden soyutlayıp neo-liberal aldatmanın insanları arzular üzerinden avlayan değersizlik siyasetinin aparatları hâline getirmek yeni bir “akıl” olarak kabul edilebilir mi?

İslam seküler süreçte dahi Kürtleri besledi. Nitekim bugün dünya genelinde bilimdeki konumları kabul edilen Fuat Sezgin, Gazi Yaşargil, Nadir Nadirov ve Kürt kültürüyle yetişen Aziz Sancar gibi isimler İslâmî mirasın devamı niteliğindedirler. Dinî süreçten seküler süreçte geçilirken yaşam tarzı olarak seküler ama beslenme kaynakları dinî yaşam olan bir ara nesil yetişir ki bu şahsiyetler tam olarak bu ara nesli teşkil ederler. Bu mirasın tümünü reddederek yeni bir Kürt aklını konuşabilir miyiz?

Daha basit bir misalle dünün Kürtleri, kendilerini onurla hem kendi toplumlarında hem diğer toplumlar karşısında kasidelerle ifade ederken bugün meyhaneye şarkıcılık yapıp avuç açan Kürt gençlerinin yeni “Kürt aklı”nın simgeleri kabul edilebilir mi?

Kürt kadını, Dayfe Hatun, Sittü Şam Hatun, Miranete Hanım olarak tarihte yerini almışken bugün Kürt kadını düşük yaşamların bir parçası hâline getiren zihniyet, bize bir akıl mı veriyor yoksa bizi akılsızlaştırıyor mu?

Hakikat şudur:

Birinci evre Batılılaşma, emperyalist Batı olarak Kürtleri siyasal kazanımlarından etti.

İkinci evre Batılılaşma, sosyalizm olarak Kürtleri değerlerine düşman etmeye çalıştı.

Üçüncü evre Batılılaşma liberalizm-sosyalizm ittifakı olarak Kürtleri değerlerinden tamamen yoksun bırakmakta ve değer düşmanlığının militanları hâline getirmektedir. Bu, yeni bir akıl değil, akılsızlaşmadır, bir imha projesidir.

Hakikat şu ki Kürtler, İslâmî dönemde hak ve hukukun siyasetin merkezine oturmasıyla nüfusları ile orantılı olmayan bir güce ulaştılar. Batılılaşma ile birlikte gücün yeniden siyasetin merkezine oturmasıyla o güçten yoksun bırakılıp ayaklar altına alındılar.

Bunu görmeden Kürtlerin içinde bulunduğu handikabı aşmak asla mümkün değildir. Sosyalistler, bilimsel/ilmî bir tarih değerlendirmesi yapmaktan uzaklar. Bunun için bugünü anlamıyorlar. Yereli kavramadıkları gibi uluslararası sistemi takip etmekte de sınıfta kalıyorlar. Tamamen ideolojik bir saplantı içindedirler. İdeolojileri çoktan çağın gerisinde kaldı. Ama onlar, onu yaşatma derdine düşüyorlar. Bundan dolayı, Kürtlerin yeni dünyada saygın bir kimlikle yer edinmeleri onlar açısından bir hedef olmaktan uzaktır.

YENİ BİR KÜRT AKLI

Toplumlar, kendilerini günün gerçekliği içinde yenilemezlerse dünyanın gerisinde kalır ve haklarını koruyacak yitirirler. Var olmak, yenilenmeyi; yenilenmek ise düşünmeyi gerektirir. Toplum adına düşünmek, geçmişi bugünle buluşturarak yarın için toplumun önünü açmaktır.

Son yüzyıllarda yaşadıkları acılar karşısında, Kürtlerin kendilerini yenilemeleri, dünyaya bakışta yeni bir anlayışa ermeleri hayati bir meseledir. Bu yenilik, kimliği koruyacak ve günün dünyasında sadece yaşam alanı oluşturmayacak, aynı zamanda onurla var olma olanağı da tanıyacaktır.

Yenilik, kurtarıcı olması gerektiği kadar aynı zamanda mümkün olduğu ölçüde kapsayıcı da olmalıdır. Bugün Kürt nüfusu, Selçuklu günlerinden bu yana Kürdistan denen ana yurdunda mukim olarak oldukça büyük bir yekûn tutmaktadır. Yine Kürt nüfus, içinde yer aldığı ulus devletlerin metropollerini başta olmak üzere farklı şehirlerinde de oldukça büyük bir kütle hâlinde bulunmaktadır.

Bunun yanında Kürt nüfusun geçmişte oldukça eşraf ama epey küçük bir kısmı Sudan’dan Pakistan’a İslam dünyasının farklı noktalarında mukimdir ve bulunduğu devletlerde oldukça mühim makamları elinde bulundurmaktadır. Diğer yandan Avrupa, Amerika ve dünyanın diğer ülkelerine siyasi sebepler, dünyanın birbirine açılması veya geçim sorunlarından dolayı yakın geçmişte göç eden bir Kürt nüfus kitlesi vardır.

Bu farklı coğrafyalara dağılmış Kürtlerin benzer sorunları var olduğu gibi farklı gerçeklikleri de vardır. Kürtlerin sorunlarına çözüm bulmak, bu benzerlik kadar farklılığı da dikkate almayı zorunlu kılmaktadır.

Yeni bir Kürt aklı, dünyaya dağılmış bu kütleler arasında hem bir yakınlaşma sağlamalı hem onlardan bir grubu yok sayacak bir darlıkta olmamalıdır. Bu yeni akıl, Diyarbakır'daki Kürd'ün sorununa çözüm önerirken İstanbul'da ya da Paris'te yaşayan bir Kürdün yarınını yok saymamalıdır. Çözümü üretirken Londra'daki bir Kürd'ün görüşünü önemseydiği gibi Ürdün ya da Kırgızistan'daki Kürd'ün görüşünü de önemsemelidir.

Buradan yakın geçmişe bakıldığında, Kürtlerin yaşadıklarının arka planında ikisi kendilerinden kaynaklı, ikisi dışarıdan dört temel problem vardır:

Kendilerinden kaynaklı problemlerin ilki, kültürle ilgili olarak acıların normalleştirilmesi, ikincisi modernleşme ile ilgili olarak ulus devlet hedefine yaşamsal bir anlam yüklenmesidir.

Dışarıdan kaynaklı iki probleme gelince bunlar da, ikisi de Batı modernleşmesi ile ilgili olmak üzere,

İlki, Batı'nın milliyetçiliği bir sömürü aracı olarak kullanmaya devam etmesi ve ulus devletlerin siyasetlerini bu doğrultuda belirlemeleri diğeri ise bütün halkların kimliğini tehdit edecek boyuta ulaşan küreselleşmenin Kürtleri de etkilemesidir. Yeni Kürt aklı, bu dört soruna da karşı koymak durumundadır.

Bu mahiyette,

ACI KUTSANACAK BİR DEĞER DEĞİLDİR

Hint toplumunun sınıfsal yapısından bağımsız olmayan acı çekmenin kutsanması, dünyanın bu tür yaklaşımları aştığı bir çağda Kürtlerin esastan bir çıkmazı olmaya devam etmektedir.

Bireyin kutsal bir iyilik uğruna ya da kutsadığı değerler uğruna acı çekmesi, insanî bir yaklaşımdır. Lâkin acı çekmeyi hedeflemek insanî değil, aksine insanın varlığını tehdit edecek kadar riskli bir tutumdur.

Acının kutsanması ne yazık ki Kürtlerde bir kültür hâline gelmiş ve Kürtler, değişen dünya koşullarına rağmen acıyı kutsamaya devam etmektedirler. Öyle ki acı çekmek Kürtlerde, sadakatin ispatıdır. Hâlâ mitolojilerde olduğu gibi Kürtler nezdinde itibar kazanmak acı çekmeyi gerektirir. Eyleminin doğruluğuna, halkı için faydalı olup olmadığına bakılmadan acı çeken kutsanır ve önde tutulur. Çünkü acı ile samimiyet arasında doğrudan bir bağ kurulur ve eylemde samimiyet, "her şey" sanılır.

Bu, kabul edilemez. Çünkü acı çekenlerin bir kısmı, romantizme mahkumdurlar, tutumlarında genelin faydası söz konusu değildir. Eylemlerinde samimi olmaları, halklarının faydasına bir iş yaptıkları anlamına gelmez. Toplumun samimiyete ihtiyacı vardır. Samimiyet zarurettir. Lâkin samimiyet ile doğruluk, faydalılık farklı şeylerdir.

Bu husustaki hiyerarşiyi doğru tayin etmek gerekir: Söz konusu toplumların kurtuluşu olduğunda eylem, öncelikle kurtarıcı olmalı, bununla birlikte samimi olmalıdır. Yanlış bir

eylemdeki samimiyet, yanlış bir eylemden dolayı çekilen acı kutsal değil, tehlikelidir. Toplumun o acı ve samimiyeti kutsaması, varlığını tehlikeye atacak kadar yanlıştır.

Ne yazık ki Kürtlerin neredeyse bütün kesimleri bu konuda, çağın gerisinde kalan kültüre mahkumdur, kültürün prangasıyla tutulmuştur. Bir an önce bu prangadan kurtulmak gerekir.

Lâkin Kürtlerin acıyı kutsallaştırma ile ilgili sorunu bunu da aşmaktadır. Kürtler, sorunlarını çözmeye dönük çözümlerin kendisinde ve önerilerin yol alışında “acı” bulmuyorlarsa o çözümden ve o yol alıştan kuşku duymaktadırlar. Burada acının normalleşmesi değil, acı çekmek için uğraşan bir şuur altı söz konusudur. Bu hâldeki insan, varlığını acı ile özdeşleştirmiştir, acı çekiyorsa var olduğuna inanmaktadır.

Hâlbuki çözüm acı çekmek değil, acıya son vermektir. Bugünün “Düşünüyorum, öyleyse varım!” noktasında olan bir dünyada, acıyı kutsayan bir toplumu çözüm önerilerine inandırmak ve çözümün içine çekmek neredeyse imkânsızdır. Acıyı kutsayan bir toplum, acısını hafifletene düşman olur, acı çektireni kendi tarafında ise kutsar, karşısında ise bilinçaltında -onun var olmasını ister. Zira varlığını onun varlığına bağlar, onun varlığı ile açıklar. Kürtler, açıktan veya şuur altında bunu yaşamaktadır. Bu gayri İslâmîdir, Resûl-i Ekrem’e gelen vahiy karşısında kültür tağutunun yanlışlarına mahkûm olmaktır. Kurtuluş, körleştirci, köleleştirci bu tağuttan da kurtulmayı gerektirir.

ULUS DEVLET HER DERDE DEVA DEĞİLDİR

Kürtlerin sorunlarının çözümü önünde, kendilerinden kaynaklı diğer bir engel ise modernizmin üzerlerindeki bir etkisi olarak ulus devleti her derde deva zannetmeleridir. Bu klasik anlayışta, toplumun ana yurdunda ulus devlet boyutunda hâkim olması, bütün sorunlarının çözümüdür ve en büyük kutsaldır.

Bu anlayış, bütün eylemleri ulus devlet hedefine endekslerken o hedef uğruna çalışanları kutsamakta, o hedef uğruna çalışmayan ve çalışmadığına inanılan herkesi dışlamakta, dahası hain ilan etmektedir. Oysa Kürtlerin sorunları, ana yurtlarında bir ulus devletin varlığını aşmaktadır.

Ne Ürdün veya Sudan’da yerleşik ve artık sadece el-Kürdi olarak kalan bir Kürd’ün ulus devlet sınırlarına dönmesi mümkün. Ne de Berlin’deki bir Kürt, ulus devlet sınırlarına dönecektir. Mevcut ulus devletlerin metropollerindeki Kürtler de ana yurtlarına dönecek değildirler.

Ana yurt merkezli ulus devlet takıntısı, her şeyden önce bu geniş varlığın dünyada saygın bir konum elde etme arayışlarının önünü kesmekte ve onlar arasında dayanışma yollarını da tıkamaktadır. İslam’ın yeryüzünde siyasal olarak hakimiyetini kaybetmesiyle darmadağın olan Kürtlerin meselesine çözüm, o varlığa kendi zemininde onurlu ve öncü bir konum kazandırmayı da kapsamak zorundadır. Ortak değerlerimizi öyle bir ihya etmeliyiz ki bizleri bulduğumuz yerde yaşatsın, itibar sahibi kalsın, etkin bir iradeyle donanmış olarak bize öncü bir rol versin. İslâmî dönemde olan, bu idi.

Öte yandan ulus devlet takıntısı, ulus devletin bulunmadığı eski çağlarda bugün kimliğimizin inşasında yer edinebilecek kahramanların reddedilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda Selâhaddîn-i Eyyûbî ve İdris-i Bitlisî dahi hain ilan edilmektedir. Bu, Kürt kimliğini tehdit eden korkunç bir yaklaşımdır. Aynı takıntı ile bugün büyük zorluklar içinde, ilim ve bilimde yol alan, dünya görüşleri ne olursa olsun Muhammed Ali Karadağı, Gazi Yaşargil, Fuat Sezgin, Aziz Sancar gibi küresel başarıların reddedilmesine neden olmakta, buna karşı meyhane şarkıcıları ve hafif meşrep sahne oyuncularını Kürt gençliğinin önüne model diye koymaktadır. Bu, köleliği kalıcılaştırıcı, lanetli bir duruştur. Kabul edilemez.

MİLLİYETÇİLİK SORUNDUR ÇÖZÜM DEĞİL

Batı, aynı coğrafya ve inancı paylaşan toplumları bölmek ve bölünen toplumları “modernleşme” potasına çekip dilediği gibi yönetmek için milliyetçiliği bir ağı olarak kullanmakta ısrar etmektedir. Küresel liberalleşme dalgasına rağmen Batı, İslam dünyasında ırkçılık boyutuna varan yeni milliyetçilik akımları oluşturmakta ve beslemektedir.

İslam dünyasında kurulu ulus devletler, milliyetçiliği özünde Batı’ya karşı bir direniş olarak değil, Batı’ya teslim olmuş sayılmanın ve Batı tarafından kabul görmeyen mutlak koşulu olarak bellemişlerdir. Milliyetçilik, onların büyümemesinin, kimi zaman içeride ve komşuları ile mutlaka çatışmaları için Batı’nın zorunlu gördüğü bir akımdır. Ulus devletler, bu zorunluluk potasında Batı’ya itaat hâlineleler. Onlardaki milliyetçilik Batı eliyle bu şekilde programlanmıştır, dolayısıyla özünde baskıcı ve çatıştırıcıdır.

Batı tahakkümü devam ettikçe bu ulus devletlerin milliyetçilik kısıtlılığında kurtulma ihtimalleri yoktur. Kürtler, bu gerçeği yok sayamazlar. Kürtler için çözümler önerenler, bu gerçeği yok saydıklarında onları aldatma konumunda olurlar.

Lâkin milliyetçilik, Kürtlerin sorunlarının sebebidir, çözümü değildir. Varlığının bilincinde olmak ve o varlık için gerekli unsurları önemsemek ile milliyetçilik farklı görülmelidir. Bu bağlamda, İslam dünyasının daha fazla milliyetçileşmesi değil, milliyetçilikten kurtulması Kürtlerin lehinedir. Kürtler, hak ve hukuklarını temel insanî değerler ve haklar bağlamında ifade ve talep etmelidirler, çağın esareti olan milliyetçi kıstaslar içinde değil. Zira her milliyetçilik, yeni milliyetçilikler yol açar ki bu, Kürtler için asla çıkış kapısı değildir.

KÜRESELLEŞME DOST DEĞİLDİR

Küreselleşmenin hâkim unsurlar için tehdit, Kürtler gibi tahakküm altındaki toplumlar için ise kurtuluş olduğuna dair bir algı oluşturuluyor ve Kürtler, küreselleşmenin baş

müttefikleri olmaya teşvik ediliyor. Oysa millî değerleri, ahlakı, aileyi yok etmekle küreselleşme bütün toplumlar için evrensel bir tehdittir.

Küreselleşme, ulus devlet metropollerini ile Batı'ya yerleşmiş Kürtler için olduğu kadar ana yurtlarında yaşayan Kürtler için de yakın ve büyük bir tehdittir. Kürtler, bugüne kadar kendilerini kabile, aile, cemaat bağları içinde korudular. Küreselleşme bunların tümünü tehdit etmekte; ulus devletler nispeten halklarını bu tehditten koruyacak önlemler alabilirken Kürtleri maneviyat dışında bundan koruyacak hiçbir önlem söz konusu değildir. Kürtlerin maneviyatının çökmesi, ulus devletler ile küresel güçlerin ortak çıkarıdır. Ulus devletler, Kürtleri asimile ediyor; küresellik yok eder.

Dolayısıyla Kürtler, küreselleşmenin ahlak ve maneviyat karşıtı, halkların millî varlığını silikleştiren, aileyi tamamen bitiren saldırılarına karşı ulus devletlerden dahi daha hassas olmak durumundalar. Kürtleri, ulus devletler karşısında avantajlı duruma getireceği bahanesiyle, küreselciliğin jandarmasına dönüştürmek, insanlığa ve Kürt halkına ihanettir. Kabul edilemez.

SONUÇ OLARAK

Kürtler, tarihlerini bir bütün olarak değerlendirerek kendilerini yaşatacak, kendilerine itibar kazandıracak ve kendilerini yeniden irade sahibi kılıp dünyanın önderleri arasına çıkaracak bir çözüme yönelmelidir. Bütün değerlerin tek hedefe yöneltilmesi, o hedef uğruna bütün değerlerin tüketilmesi doğru değildir.

Kürt varlığının idamesi ve küreselleşen dünyada kaynaşması için mutedil bir İslâmî anlayıştan daha toparlayıcı ve bütünleştirici bir çözüm yoktur. İslam, küre genelinde Kürtlerin varlığını silikleştirmeyi, ona güç verir. Kürtlerin ortak değerlerde buluşmaları ve birbirlerinin birikiminden yararlanıp sorunlarına çözüm bulmaları için İslam, vazgeçilemez bir imkân sunmaktadır. Katı ideolojik saplantılarla İslam'ın reddi Kürtlerin aleyhinedir. Kürtleri İslam'a karşı savaştırmak ise Kürtler için intihardır. Kürtler, küresel güçler ve ulus devletlerin bu yöndeki tuzağına düşmemelidir, düşmeyecektir.

Kürtlerin dini için bütün millî varlıklarını unutmaları gerektiğini öne süren hiçbir mutedil Müslüman yoktur. Zira böyle bir öneri, İslam'ın ruhuna aykırıdır. Böyle bir öneri getirecek olanlara karşı, İslam'ın ahkamıyla karşı koymak mümkündür. Oysa Kürtlerin yeni bir millî varlık kazanmaları için dinlerini terk etmelerini hatta dinlerini karşı savaşmalarını önerenler, emredenler, bu yönde baskı kuranlar, bu baskılara boyun eğmeyenleri ihanetle suçlayanlar vardır. Selamete ermek için bu tablo görülmelidir.

Kürtler için kurtuluş yolları, ideolojik bağnazlıktan uzak, farklı seçeneklere açık olmalı, kurtuluş reçeteleri Kürtleri içeride çatıştıracak değil, bütünleştirecek, bütüncül bir aklın eseri olmalıdır.

Bütünleşmek ve bütünleştirmek Kürtlerin yararınadır. İslam aleminin milliyetçi bağnazlıktan kurtulup kaynaşması Kürtlerin aleyhine değil, lehinedir. Kürtlerin İslâmî değerleri yok etmeye çalışan bir topluluk olmaları değil, İslâmî değerler üzerinde İslam dünyasını

birleştirmeye çalışan bir konumda olmaları beklenir. Bu tarihî yol, onları yüceltecek ve öncüler arasına çıkaracak, Batı karşısında da yeni bir saygınlığa kavuşturacaktır.

Dokuz bölümde özetlenen bu yazının Kürtler için yeni bir akıl yürütme ve çözüm geliştirme kapısı aması mit ve duasıyla...